

**Міністерство освіти і науки України
Одеська національна академія харчових технологій**

ХАЛІЛОВ АРСЕН ЕНВЕРОВИЧ

УДК: 005.742:005.591.1.6

**ТРАНСФОРМАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СИСТЕМОЮ
РЕГІОНУ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Одеса - 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Міжнародному університеті бізнесу і права Міністерства освіти і науки України (м. Херсон).

Науковий консультант - доктор економічних наук, професор
ДОГА Валерій Семенович,
Міжнародний університет бізнесу і права (м.
Херсон),
завідувач кафедри менеджменту.

Офіційні опоненти:

- доктор економічних наук, доцент
ГУРІНА Олена Валентинівна,
Миколаївський національний університет
ім. В.О. Сухомлинського,
доцент кафедри менеджменту організацій та ЗЕД;
- доктор економічних наук, професор
ЛАЙКО Олександр Іванович,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України,
заступник директора;
- доктор економічних наук, професор
СТЕГНЕЙ Маріанна Іванівна,
Мукачівський державний університет,
декан факультету економіки, управління та
інженерії.

Захист відбудеться **13 червня 2019 р. о 10⁰⁰ годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.088.05 в Одеській національній академії харчових технологій за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, аудиторія А-234.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної академії харчових технологій за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, читальний зал.

Автореферат розісланий **13 травня 2019 р.**

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Крупіца І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розвиток і трансформація регіональної економічної системи пов'язані з прийняттям рішень на всіх рівнях економіки. Інтенсивна економічна система за рахунок впровадження інновації і використання оптимізаційних засобів дозволяє домогтися більш високого кінцевого результату. Забезпечення розвитку діяльності економічного агента призводить до питання про прийняття рішень на основі яких вибирається шлях розвитку, що вигідний для конкретного господарюючого суб'єкта.

Екстенсивна економічна система досягається за рахунок збільшення залучених ресурсів, проте навіть бездумне прийняття лінійного збільшення у вигляді механічного управління не завжди сягає розвитку. Прийняття рішень і оптимізація механізмів залучення додаткового ресурсу вимагають виправданих рішень, на основі яких необхідно будувати свої дії. На жаль, варто відзначити, що в чистому вигляді цей розвиток не зустрічається. Вони переплетені в єдине, тобто економічному агенту визначити свої дії ще складніше ніж в теорії.

Практика в використанні апарату теорії прийняття рішень в економічній системі зустрічається з труднощами, так як розвиток теоретичних методів досить слабкий для використання у напрямку соціально-економічного розвитку в регіонах. А теорія управління в економіці є більш окремим випадком, в якому описуються тільки економічні особливості і науковий підхід для організації діяльності суб'єктів господарювання. Сучасна економічна система є складною системою, в якій взаємодіє велика кількість суб'єктів господарювання. Зв'язки між собою утворюють унікальний ланцюжок, який складається історично або формується в результаті кризових процесів.

Проблемами управління економічною системою регіону займалися багато вчених, серед яких О. Білорус, З. Варналій, В. Варцаба, І. Вахович, С. Войт, В.Геець, З.Герасимчук, О. Гуріна, Б. Данилишин, Я. Жаліло, І. Заблюдська, І.Пртищева, Т. Коритько, Б. Лавровський, В.Лагодієнко, О. Лайко, Д.Лук'яненко, Ю. Павленко, О. Павлов, Ю. Пахомов, В. Поліщук, М. Стегней, Н. Сментина, Л.Стрижеус, А. Чернихівська, А. Чистобаєва, В.Ткач, Л. Транченко, В. Чужиков, К. Шапошников, О.Шевченко та багато інших. За результатами наукових досліджень вище перерахованих вчених, здійснено формування вагомого науково-методологічного обґрунтування аспектів економічного розвитку регіонів, проте багатогранність та особливість даного питання під впливом трансформаційних процесів доводить необхідність додаткових досліджень економічного розвитку регіонів, що і підтверджує актуальність обраної тематики та дає підстави обґрунтувати мету, завдання та зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах тематики наукових досліджень ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права» при виконанні тем «Механізми та чинники активізації сталого розвитку макроекономічних процесів в Україні» (номер державної реєстрації 0116U002610), «Управління збалансованим розвитком регіону на основі гармонізації інвестиційно-інноваційних підходів» (номер державної реєстрації 0118U006681), «Формування системи антикризового

управління підприємствами регіону в умовах пролонгованої трансформації відносин власності і конкурентної орієнтації розвитку» (номер державної реєстрації 0118U006680) та «Стратегії міжнародного маркетингу вітчизняних підприємств в умовах мінливої світової економіки» (номер державної реєстрації 0118U006682). Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні основних проблем і тенденцій, удосконаленні практичних рекомендацій щодо процесів формування ефективної системи управління економічною системою регіону.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формування теоретико-методологічних засад обґрунтування трансформаційних аспектів управління економічною системою регіону та розробка практичних рекомендацій щодо концептуально-стратегічних напрямів управління регіональною економічною системою.

Для досягнення мети поставлені й виконані такі основні завдання:

- обґрунтувати теоретико-методологічні передумови трансформації управління економічною системою;
- дослідити методичні підходи до прийняття рішень;
- прийняття рішень в соціально-економічній системі регіонів
- сформулювати методологічні підходи до структурних трансформацій в економічній системі на застосуванні теорії прийняття управлінських рішень
- виявити тенденції розвитку економічних систем регіонів з позицій управління трансформаційними процесами;
- здійснити аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України;
- визначити напрями інтенсифікації управління розвитком регіону;
- удосконалити методичні засади проведення стратегічного аналізу соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону;
- здійснити кореляційно-регресійний аналіз впливу макроекономічних чинників на рівень економічного розвитку Причорноморського регіону;
- дослідити особливості формування та реалізації стратегій соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону та їх відповідність умовам і викликам, що характерні для сучасного трансформаційного періоду;
- розкрити сутність, складові елементи та властивості сучасної концепції стратегічного управління розвитком регіональних економічних систем;
- обґрунтувати концептуальну модель стратегії соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону.

Об'єктом дослідження є процес управління економічною системою регіону.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади формування системи регіонального управління й визначення напрямів розробки та імплементації управлінських рішень для досягнення цілей економічного розвитку регіону у стратегічній перспективі.

Методи дослідження. *Методи дослідження.* Методологічну й теоретичну основу дисертаційної роботи складають наукові засади фундаментальних і прикладних досліджень у галузі економічної теорії, регіональної економіки, планування та прогнозування, теорії прийняття управлінських рішень, праці

вітчизняних і зарубіжних учених в різних галузях економічної науки.

Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження: аналізу та синтезу – для комплексного вивчення функціонування соціально-економічних систем регіонів; систематизації – для виявлення закономірностей зміни узагальнюючих показників соціально-економічного розвитку регіонів України та трансформаційних засад управління; просторовий – для дослідження особливостей розвитку областей Причорноморського регіону; статистичний – для систематизації кількісних характеристик, які відображають соціально-економічні процеси в регіонах; кореляційно-регресійний аналіз для визначення впливу ключових макроекономічних чинників на економічний розвиток Причорноморського регіону; економічний і PEST – аналіз основних зовнішніх чинників, що здійснюють вплив на функціонування економічної системи областей; графічний і картографічний – для наочного відображення зміни показників соціально-економічного розвитку регіонів, аналізу та відображення інформації за допомогою програм Microsoft Excel – для виконання комплексного аналізу і розрізі поставленої мети та завдань роботи.

Інформаційну базу дослідження становлять закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, головного управління статистики областей Причорноморського регіону, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, інших міністерств і відомств, науково-дослідних інститутів, центрів і фондів, наукові доробки вітчизняних та зарубіжних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі викладено теоретико-методологічні засади і практичні рекомендації щодо трансформаційних засад управління економічною системою регіону. Наукові результати дослідження орієнтують на розроблення комплексу сучасних економічних механізмів та інструментів управління економічною системою регіону, які базуються на домінуючій ролі безперервного моніторингу та системного аналізу. Найбільш важливими результатами, що характеризуються новизною, є наступні наукові положення:

вперше:

- обґрунтовано теоретико-методологічні засади управління розвитком регіону за рахунок інтенсифікації основних напрямів: спеціалізація, конкурентоспроможність, політика зайнятості в пріоритетних галузях та формування центрів соціально-економічного зростання, а також визначення принципів формування і реалізації економічної стратегії розвитку регіону на засадах децентралізації та для підвищення економічної самостійності;

- запропоновано інноваційну модель трансформації управління економічною системою регіону, що ґрунтується на застосуванні теорії прийняття управлінських рішень у взаємоінтегрованих сферах управління виробництвом, розподілом інноваційно-інвестиційного капіталу, формування логістичної системи структурних змін обміну та системи споживання, що дає

можливість підвищити ефективність управління регіоном;

- розроблено рекомендації з імплементації сучасних методів стратегічного аналізу соціально-економічного розвитку регіональних економічних систем, що на відміну від існуючих, передбачають інтеграцію моделей кореляційно-регресійного аналізу, ринкових інструментів оцінки економічного потенціалу та стратегічних моделей прийняття управлінських рішень і дозволяють здійснити комплексне обґрунтування можливостей, загроз, сильних та слабких сторін розвитку регіону;

удосконалено:

- результати кореляційного та регресійного аналізу впливу ключових макроекономічних чинників на економічний розвиток Причорноморського регіону та відповідні моделі, що на відміну від існуючих, знижують ступінь невизначеності зовнішнього середовища та можуть бути використані для здійснення прогнозів та розробки відповідних економічних стратегій;

- результати аналізу сутності та підходів до формування стратегій соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону, що дозволило виявити основні проблемні питання стратегічного та методичного характеру щодо їх реалізації в умовах сучасного трансформаційного періоду;

- тлумачення дефініції «*стратегічне управління економічною системою регіону*», згідно з яким, це – концепція регіонального управління, що поєднує цільовий, інтегральний, системний та ситуаційний підходи до функціонування регіону й спрямована на встановлення і реалізацію цілей його сталого розвитку, порівняння їх з наявним потенціалом та приведення у відповідність шляхом розробки і реалізації збалансованої системи стратегій;

набули подальшого розвитку:

- тенденції розвитку економічних систем регіонів з позицій управління трансформаційними процесами, на основі яких визначено прогнозні показники узагальнюючих характеристик соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону;

- результати групування регіонів України за рівнем загального соціально-економічного розвитку, на підставі яких з'ясовано причини низького рівня соціально-економічного розвитку областей Причорноморського регіону;

- визначення стратегії соціально-економічного розвитку регіону, під яким запропоновано розуміти стратегічну модель управління, що структурно та органічно поєднує стратегії різних типів та рівнів, спільна реалізація яких дозволить максимально ефективно використовувати регіональні переваги та наявні ресурси й спрямовуватиме управлінські рішення у напрямку досягнення місії та цілей розвитку регіону у стратегічній перспективі;

- методи прийняття рішень в економічній системі, на основі яких обґрунтовано концепцію розвитку економічного суб'єкта в системі регіонів країни, що дозволило досліджувати регіональну систему охоплюючи всі підсистеми, а також окреслити шляхи подолання виявлених недоліків.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретико-методологічні положення і рекомендації дисертаційної роботи з теорії

прийняття рішень в регіональних системах дозволяє удосконалювати стратегію розвитку прогнозних показників в діяльності підприємств на ринку. Основні результати є новими в теорії прийняття рішень, особливо теоретико-методологічні підходи. Розроблені методології дозволяють удосконалювати ті рішення, на основі яких формується діяльність економічного агента.

Основні положення, висновки і рекомендації, що містяться у роботі, схвалені та використовуються у практичній діяльності профільних організацій, відомств та управлінь. Концептуальні підходи до формування і реалізації стратегії соціалізації економічного розвитку регіону використовуються Регіональним фондом підтримки підприємництва в Миколаївській області (довідка № 18/60 від 22.06.2016 р.), департаментом економічного, регіонального розвитку та торгівлі Херсонської обласної державної адміністрації (довідка № 069/09-18 від 12 вересня 2018 року). Результати дослідження щодо розробки стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку використовуються Миколаївським обласним фондом розвитку і підтримки громадських ініціатив (довідка № 40 від 14.02.2018 р.). Пропозиції, що мають практичний характер, були впроваджені в практику діяльності таких підприємств і державних установ як ТОВ «Данон Дніпро» (довідка №252/18 від 26 листопада 2018 року), ТОВ «Дніпрянське ХПП» (довідка №11 від 25 травня 2018 року). Провідні теоретичні, а також практичні результати дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права» (довідка про впровадження №238 від 15 січня 2019 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою автора. Всі наукові результати отримані автором самостійно, використовуються тільки ті висновки і пропозиції, які є результатом власних досліджень.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися й одержали схвалення на міжнародних науково-практичних конференціях зокрема: «Підприємництво в Білорусі: досвід становлення і перспективи розвитку (м. Мінськ, 20 квітня 2010 року); «Сучасні економічні процеси» (м. Маріуполь, 01-02 жовтня 2009 року); «Інновації в бізнесі» (м. Батумі, 16-17 квітня 2010 року); «Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку Казахстану, Росії, України і Білорусі» (м. Саратов, 11 травня 2010 року); «Логістика і економіка регіонів» (м. Красноярськ, 4-5 лютого 2010 року); «Системні аспекти інноваційної діяльності» (м. Львів, 15 червня 2009 року); «Наукові дослідження - теорія та експеримент» (м. Полтава, 23-25 листопада 2009 р.); «Сучасна, наука, час. Взаємодія та взаємовплив» (м. Харків, 20-22 листопада 2009 року); «Економіка і маркетинг в умовах всесвітньої інтеграції (м. Донецьк, 11 жовтня 2010 року); «Інформаційно-комп'ютерні технології в економіці, освіті та соціальній сфері (м. Сімферополь, 10 червня 2010 року); «Індустрія гостинності в країнах Європи (м. Сімферополь, 4-6 грудня 2009 року); «Логістика-євразійський міст» (м. Красноярськ, 15-16 травня 2014 року); «Проблема розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації» (м. Сімферополь, 19-22 березня 2014 року); «Сучасні напрямки дослідження проблем розвитку морського комплексу (12 листопада 2014 року);

«Інституційний механізм зближення законодавчих норм між Україною та ЄС в період економічної кризи» (м. Херсон, 01 червня 2016 року), «Мости співробітництва та дружби: Україна – Німеччина» (м. Херсон, 21 червня 2016 року), «Гармонізація міжнародного і національного законодавства до системи європейського права в глобальному економічному просторі» (м. Херсон, 28 січня 2017 року), «Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи» (м. Херсон, 29 січня 2018 року), «Маркетингові орієнтири інноваційного розвитку економіки і міжнародний досвід» (м. Херсон, 16 жовтня 2018 р.), «Застосування маркетингових технологій управління туристичними підприємствами в умовах сучасного бізнес-середовища» (м. Херсон, 19 жовтня 2018 р.), «Потенціал розвитку альтернативної енергетики: тенденції, напрями, ефективність» (м. Херсон, 30 січня 2019 р.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати дослідження викладено в 43 наукових працях, з яких: 2 – монографії; 24 – статті в наукових фахових виданнях (у т. ч. 20 – у наукових фахових виданнях, що входять до наукометричних баз), 17 – матеріали конференцій (5.1 д.а.) Загальний обсяг публікацій – 34,8 д. а., 24,08 д. а. з яких належать особисто автору.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (у першому розділі 59 найменування, у другому – 15, у третьому – 26, у четвертому – 12, у п'ятому – 25), 2 додатків. Повний обсяг дисертації становить 396 сторінку, з них основний текст 252 – сторінок, анотація – 15 сторінок, список використаних джерел 10 – сторінок, додатки – 19 сторінок. Робота містить 17 таблиць та 23 рисунки на 40 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну і практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі – **«Теоретичні засади трансформації управління економічною системою регіону»** – досліджено становлення та розвиток теорії прийняття рішень в економічній системі, вивчені та систематизовані проблеми формування та розвитку структурних трансформацій в економічній системі, узагальнено наукові підходи щодо впровадження теорії прийняття рішень в економічній системі регіону.

Ґрунтуючись на системному підході, було визначено, що розвиток економічних систем характеризується складними трансформаційними перетвореннями, які відбуваються як на національному рівні, так і на регіональному. Вчені-економісти та практики використовують різні концепції та конкретні заходи щодо управління економічною системою. Управління прийняттям рішень в економічній системі є складним завданням в системі регіонів. Від ступеня опрацьованості і впровадження будь-якого проекту залежить існування економічного агенту і його життєздатності. Управлінські

рішення, в свою чергу, дозволяють будувати ланцюжок тактичних рішень в діяльності організації. Надалі здійснюється розробка стратегій, засновані на тих же рішеннях упорядкування, розвитку організації. Транзитивність як властивість середовища визначає мінливість параметрів.

Структура економічної системи спрямована на вивчення зв'язків між економічними агентами. Вона стала актуальною за останні роки, так як інші методи не дають результати, вивчає приватні показники змін ринкових даних, а також їх впливу. Стратегічний розвиток передбачає більш сильне використання різних методів для побудови довгострокового плану розвитку. Тим самим виникає ситуація, в якій кількість прийняття рішень зростає.

Висвітлено сучасні підходи теорії прийняття рішень в економічній системі країни. На основі їх будується концепція розвитку економічного агента в системі регіонів країни.

Виділення нової концепції, що охоплює всю діяльність економічного агента від виробництва до споживання, призводить до можливості досліджувати всю систему регіонів.

Поліпшення і розбір можливостей прийняття рішень в кожній підсистемі дозволяє детально зрозуміти не тільки проблеми ланцюжка, а також шляхи виходу із-за сформованих труднощів.

Описано проблеми управління в структурі економічної системи. Наведено основні проблеми, які виникають в системі, а також проблема виробництва в якій формується продукт. Відтворювальна складова в економічній системі є первинним елементів, в якому відбувається прийняття рішень. Приділяється велика увага проблемі розподілу в економічній системі, так як обмеження ресурсів, а також координації даного напрямку призводить до необхідності прийняття рішення щодо тих суб'єктів, яким необхідні ресурси.

Доведено, що теорія прийняття управлінських рішень є важливим для економічного агента. Всі процеси, що протікають в системі економіки потребують правильного розпізнання проблеми і вжиття відповідних заходів. Описано побічний ефект, який призводить до зміщення результатів від спочатку поставленого завдання. Еталонне рішення є зразком до якого необхідно прагнути в кожній своїй дії.

У другому розділі – **«Методологія трансформації управління економічною системою регіону»** – узагальнено методологічні підходи до ідентифікації проблем та класифікації управлінських рішень, розкрито особливості прийняття соціально-економічних рішень в системі регіону, систематизовано економічні методи теорії прийняття управлінських рішень в регіональній економіці.

Розглянуто фундаментальну ідентифікацію проблем в економічній системі, особливості елементів, пов'язані з ідентифікацією і не ідентифікацією процесів в національному господарстві. Ідентифікація є визначенням всіх факторів, що впливають на процес діяльності, які досить зрозумілі економічному агенту.

Розглянуто методологічні основи класифікації, глибини і ширини прийняття рішень економічним агентом в національному господарстві. Глибина виступає мірилом більш детального вивчення в одній області. Ширина показує,

як можна вирішити це питання, використовуючи знання інших суміжних областей, на основі яких економічний агент приймає рішення.

Розглядається структура прийняття рішень. З одного боку, описуються кільцеві рішення, в яких дії виконуються незалежно один від одного, з іншого - групові рішення, які виконуються взаємопов'язано один з одним. Сформовано рекомендації з управління методами кільцевого і групового прийняття рішень, де економічний агент вибирає рішення з двох даних категорій. На ринку переважають змішані структури прийняття рішень, де обидві структури чергуються для формування результату господарюючим суб'єктом. Якщо групова структура більш жорстка, то кільцева більш гнучкіше, на основі якої формується складні рішення.

Доведено, що математичні методи в теорії прийняття рішень є складним процесом. З одного боку, економічні агенти використовують загальнонаукові підходи для вирішення поставлених завдань. З іншого боку, є особливості методів економіки, які застосовуються в теорії прийняття рішень. Нами розглянута особливість в системі обміну, в основі якої транспортні методи будують діяльність економічні агенти на ринку.

У третьому розділі – **«Діагностика процесів управління економічною системою регіонів України»** – проведено моніторинг системи управління виробничими проектами, структурою розподілу та системою обміну регіону, проведено аналіз сучасного стану регіональної ринкової інфраструктури споживання, проаналізовано соціально-економічний розвиток регіонів України, а також зосереджено увагу на групуванні регіонів України за рівнем загального соціально-економічного розвитку.

Розглянуто прийняття рішень у виробничій системі країни та регіональні особливості цього процесу. В даному питанні вивчений виробничий цикл прийняття рішень, формуються рекомендації для кращого використання наявних коштів. Розроблено виробничий механізм управління та просування продукції на ринок. Приділяється увага виробничому ринку, на основі якого формується рух товарів. Аналізується специфіка управління транзитивної структури виробництва в економічній системі.

Доведено, що перспектива ефективного розвитку економічних систем регіонів України вимагає попереднього детального аналізу міжрегіональних диспропорцій соціально-економічної сфери із врахуванням низки якісних та кількісних показників. Закономірності зміни окремих статистичних характеристик регіонів дають підстави визначати тенденції розвитку економічних систем регіонів, на основі яких можливо визначати шляхи стимулювання окремих слабо розвинених регіонів. Для аналізу тенденцій розвитку нами були використані динамічні ряди статистичних показників за період часу 2010-2017 рр.

Узагальнюючим показником, що відображає рівень розвитку економіки регіону із врахуванням регіональної структури виробництва є валовий регіональний продукт (ВРП). За досліджуваний період 2010-2017 роки загальний приріст валового регіонального продукту становив 1901313 млн грн, а середній рівень склав 1788888,625 млн грн. Лідером серед регіонів України за

величиною валового регіонального продукту за 2010-2017 роки виступає місто Київ, приріст даного показника за період дослідження становить 39664 млн грн. У 2017 році величина валового регіонального продукту коливалася від максимального значення 699185 млн грн для м. Київ до мінімального значення 28591 млн грн для Чернівецької області. Отже, територіальна диспропорція валового регіонального продукту становила 24,45 рази. В 2010 році територіальна диспропорція валового регіонального продукту становила 19,9 рази (196639/9892). Таким чином, спостерігається зростання територіальної диспропорції величини валового регіонального продукту протягом 2010-2017 років.

Тенденція зростання валового регіонального продукту за 2010-2017 роки зберігається і для Причорноморського регіону (рис. 1).

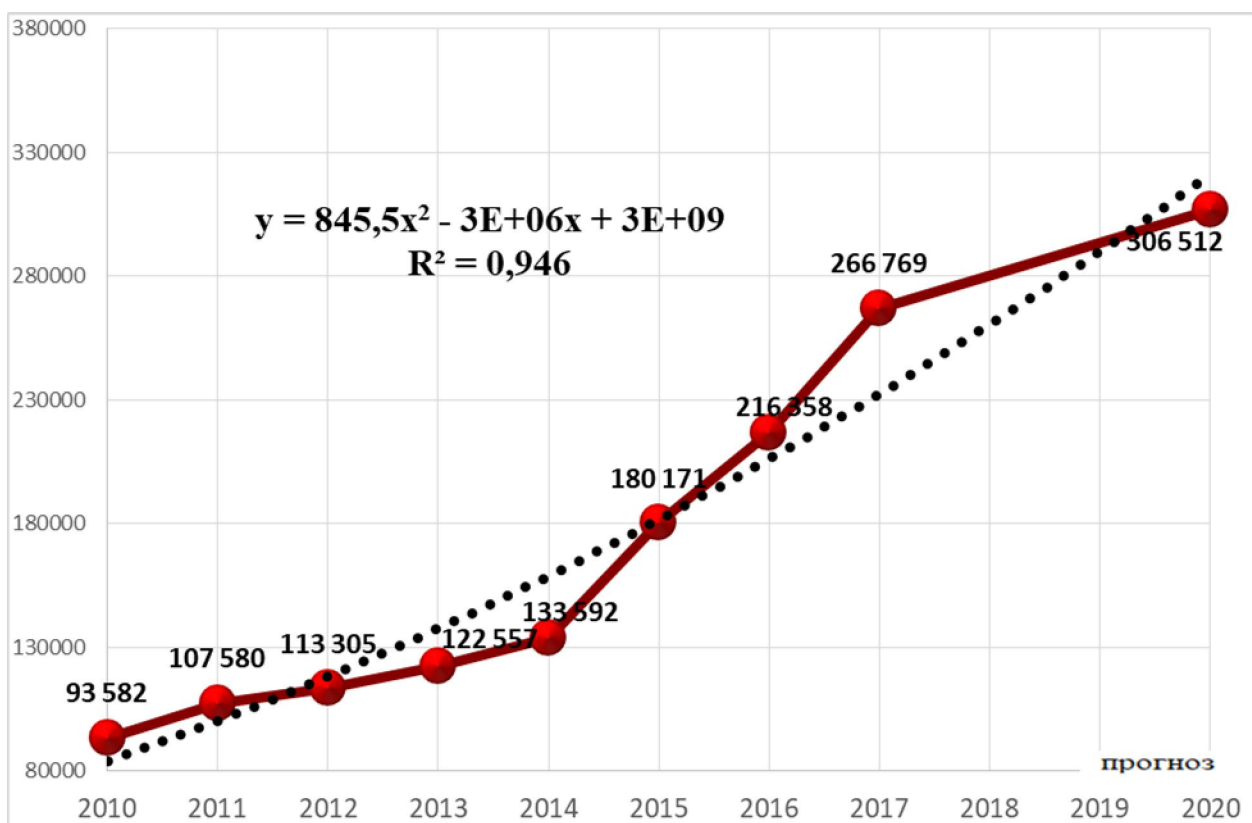

Рис. 1. Динаміка валового регіонального продукту Причорноморського регіону, млн грн

За досліджуваний період 2010-2017 рр. валовий регіональний продукт Причорноморського регіону зріс на 173187 млн грн. Середній рівень даного показника за досліджуваний період становив 154239,25 млн грн., де лідером серед областей Причорноморського регіону за величиною валового регіонального продукту виступає Одеська область. У 2017 році валовий регіональний продукт Одеської області склав 14953 млн грн, що на 45316 млн грн більше ніж у 2010 році. У 2017 році в структурі валового регіонального продукту Причорноморського регіону на Одеську область припадає найбільша частина, понад п'ятдесят відсотків (56%), а найменша частка (18 %) припадає на Херсонську область.

На підставі використання можливостей табличного редактора Excel та визначення тенденції зміни валового регіонального продукту Причорноморського регіону у вигляді полінома другого порядку $y = 845,5x^2 - 3E+06x + 3E+09$, визначено прогнозне значення ВРП Причорноморського регіону на 2020 рік, яке становить 306512 млн грн.

Згідно методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики затвердженої постановою КМУ № 856 від 21.10.2015, моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України здійснюється за різними напрямками, серед яких «економічна та соціальна згуртованість», «економічна ефективність», «інвестиційно-інноваційний розвиток», «фінансова самодостатність», «розвиток малого та середнього підприємництва», «ефективність ринку праці», «розвиток інфраструктури», «відновлювана енергетика та енергоефективність», «доступність та якість освіти у сфері охорони здоров'я», «соціальний захист та безпека», «раціональне природокористування та якість довкілля».

Результати моніторингу регіонів України за рівнем загального соціально-економічного розвитку дають можливість групувати всі регіони України в три групи: 1) регіони із низьким рівнем соціально-економічного розвитку; 2) регіони із достатнім рівнем соціально-економічного розвитку; 3) регіони із високим рівнем соціально-економічного розвитку (рис. 2).

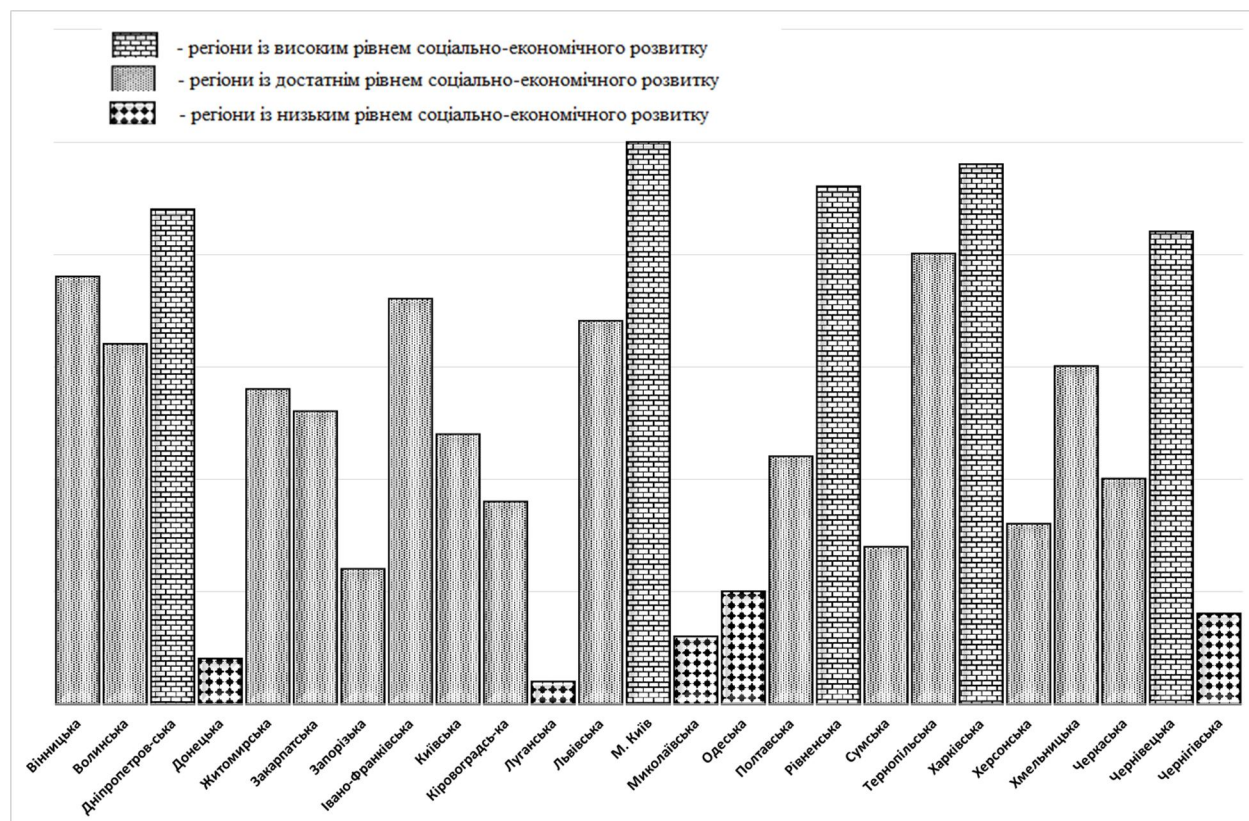

Рис. 2. Групування регіонів України за рівнем загального соціально-економічного розвитку

П'ять регіонів України (м. Київ, Харківська, Рівненська, Дніпропетровська та Чернівецька області) потрапляють до групи регіонів із високим рівнем

соціально-економічного розвитку. Також п'ять регіонів (Одеська, Чернігівська, Миколаївська, Донецька та Луганська області) потрапляють до групи регіонів із низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Решта п'ятнадцять регіонів характеризуються достатнім рівнем соціально-економічного розвитку. За результатами моніторингу 2017 року тільки одна область Причорноморського регіону, а саме Херсонська, потрапила до групи регіонів із достатнім рівнем соціально-економічного розвитку. А дві області: Одеська та Миколаївська потрапили до групи регіонів із низьким рівнем соціально-економічного розвитку.

Так, з'ясовано, що низький рівень соціально-економічного розвитку Одеської області пов'язаний із поганою ситуацією у сфері відновлювальної енергетики та енергоефективності, із низьким рівнем доступності та якості послуг у сфері освіти та охорони здоров'я, із низьким рівнем соціального захисту та безпеки населення та із поганою ситуацією у сфері раціонального природокористування.

В Миколаївській області спостерігається низький рівень економічної ефективності через зменшення обсягу сільськогосподарського виробництва у 2017 році порівняно із 2016 роком. Крім того, в Миколаївській області низький рівень інвестиційно-інноваційної активності, розвитку малого та середнього бізнесу, фінансової самодостатності, розвитку інфраструктури, соціального захисту та безпеки населення, а також погана ситуацією у сфері раціонального природокористування.

У контексті розширення можливостей використання результатів групування регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку окреслено складові концептуальної схеми управління соціально-економічним розвитком регіону, рис. 3.

Групування регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку дає можливість визначити слабкі сторони регіонального розвитку та розробити необхідні корективи стратегічних програми розвитку регіонів із низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Дані корективи повинні бути спрямовані на розбудову економічної системи регіону із врахуванням її спеціалізації в регіональному розподілі, а також на збереження соціальної однорідності середовища за рахунок політики зайнятості населення в пріоритетних для області галузях. Запропонована концептуальна схема управління розвитком регіону передбачає інтенсифікацію основних напрямів: спеціалізація, конкурентоспроможність, політика зайнятості в пріоритетних галузях та формування центрів соціально-економічного зростання.

Спеціалізація економічного розвитку регіону передбачає виокремлення галузей або видів економічної діяльності, яким відповідає значна частка в структурі регіонального господарського комплексу. Спеціалізація передбачає конкретизацію економічного профілю регіону (аграрний, індустріальний, рекреаційний тощо). За умови спеціалізації відбувається концентрація окремого виду виробництва або зосередження ефективного надання окремого виду послуг в досліджуваному регіоні. Результатами такої концентрації можуть користуватися й інші територіальні структури.

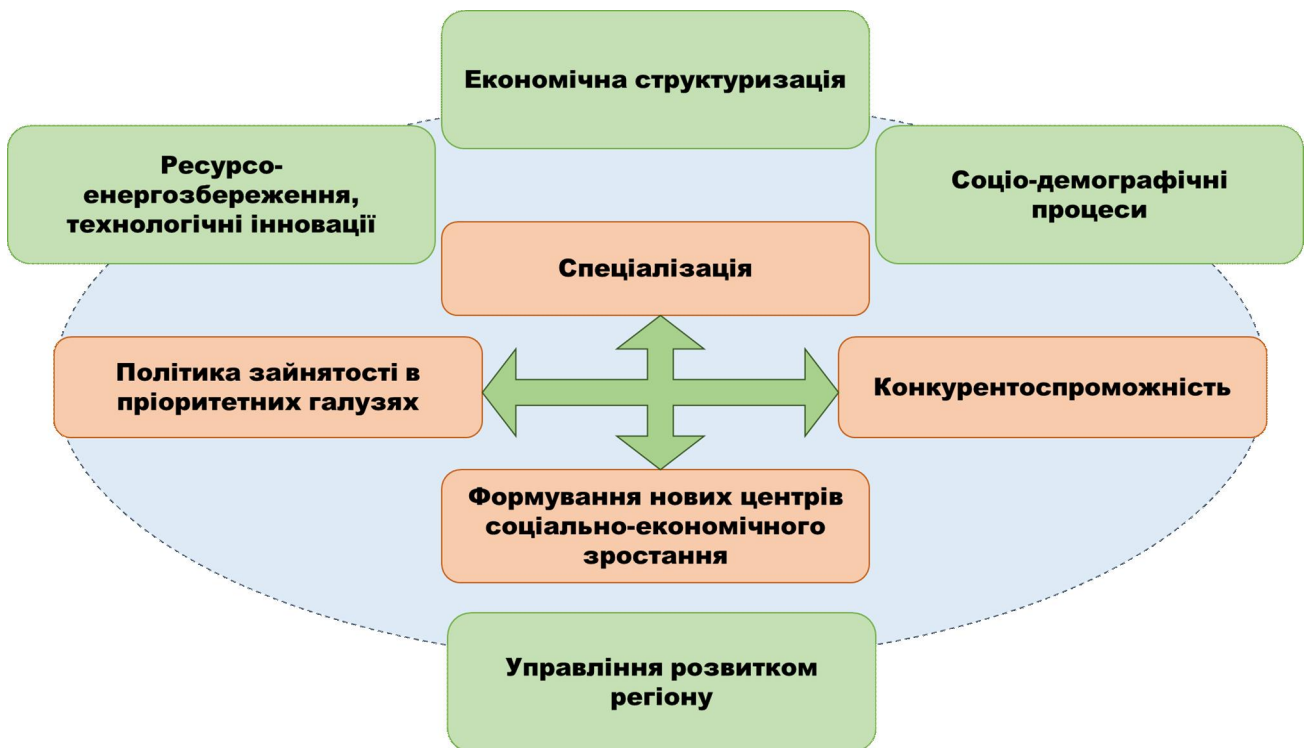

Рис. 3. Концептуальна схема управління соціально-економічним розвитком регіону

Інтенсифікація конкурентоспроможності економіки регіону передбачає розбудову економічної сфери незалежно від зовнішніх факторів, та із врахуванням внутрішніх переваг.

Розвиток регіональної політики зайнятості в пріоритетних галузях повинен відбуватися на засадах популяризації соціальної рівності через підвищення рівня зайнятості населення, інтеграції та адаптації соціально-незахищених верств до економічного розвитку регіону.

На засадах децентралізації системи управління в регіонах України повинні формуватися нові центри соціально-економічного зростання, які візьмуть на себе виконання значної частини тих функцій і повноважень, що раніше були притаманні столиці та обласним центрам. Такі міста – центри соціально-економічного зростання будуть забезпечувати територіальним громадам, зі сфери свого впливу, спрощений доступ до фінансових ресурсів, інвестиційно-інноваційних можливостей, освітніх та культурних послуг, охорони здоров'я тощо.

У четвертому розділі – **«Формування механізмів управління економічною системою регіону»** – систематизовано механізми управління виробничою системою регіонів, обґрунтовано розподіл інноваційно-інвестиційного капіталу в економічній системі регіону, здійснено узагальнення логістичної системи структурних змін обміну в економіці регіонів, удосконалено системи споживання в економіці регіонів.

Доведено, що в умовах структурних економічних, соціальних та організаційних трансформацій регіональних економічних систем, формуються різні фази змін процесу управління.

Здійснено оцінку в теорії прийняття рішення в розподілі інновації в національному господарстві країни. Завдяки феноменології інноватики загальну оцінку можливо прийняти в різних сферах, де виникає даний процес. Інтегральна оцінка дозволяє виявити потенціал країни, на основі якого будується діяльність економічного агента.

Доведено, що розподільна система держави є складною, де йде формування і стимулювання діяльності економічного агента в країні. Заданому інноваційному напрямку приділяється пильна увага, так як на його основі формуються основні конкурентоспроможні ознаки в країні.

Встановлено, що сучасна система обміну є складним процесом, в який втягується все більше учасників. Інфраструктура, яка лежить в основі будь-якого сучасного обміну доставляє товар в будь-яку точку світу, доводиться розробляти різні способи і оптимізувати даний процес.

Споживання товарів з кожним роком зростає, тим самим збільшується навантаження на існуючу інфраструктуру. Логістика в теорії прийняття рішень є тим елементом, в якому необхідно виконувати поставлені інструкції.

Розглянуто статистичну складову системи обміну в регіонах країни. Виявлено основні тенденції, на основі яких необхідно розвивати систему. Дане питання для держави є важливим, так як все національне господарство забезпечує формуванням політики товарної безпеки. Тобто має забезпечувати потреби індивідуума для формування соціально-економічної стабільності в країні.

Систематизовано особливості формування ринкової інфраструктури для споживання економічної системи. В даному питанні визначені горизонтальні структура ринку і вертикальні. Вертикальна структура йде від місцевого до світового ринку, який в свою чергу об'єднується через віртуальний ринок.

Проаналізовано інтелектуальний товар, де для споживача описаний весь цикл через який проходять дані для продажу на ринку. На жаль, відзначається негативна тенденція, спрямована по даному напрямку. Економічний агент повинен бути зацікавлений не тільки самостійно аналізувати ринок, а також купувати даний вид продукції. Описано основні властивості інтелектуального товару, на основі яких формуються особливості даного виду продукції.

Логістична схема побудови інноваційного потенціалу населення дозволяє виділити соціальні новації. Як феноменологія інновації в соціумі виникає питання відносин розуміння потенціалу населення як якоесь нове благо для задоволення потреб.

Сфера соціальної новації є більш складною категорією для економічного розвитку. Розширення меж понять новацій в сфері створення інновації приводить до збільшення соціальної становить в інноваційній стратегії розвитку регіону в системі національного господарства. Оцінку потенціалу в відтворювальних регіональних системах необхідно виходити не тільки зі споживчих позицій, але і можливістю створення і відтворення інновації.

Дослідження автора спрямовані на еквівалентні операції між інвестиційно-інноваційними процесами, що протікають в регіоні в системі національного господарства. Інноваційна область розвивається за рахунок інвестицій

безпосередньо в процесі взаємодії компонентів економічної системи.

Встановлено, що більша частина населення, яка не займається науковим дослідженням, забезпечує інші важливі процеси, без яких неможливе існування інноваційної системи регіону.

Інноваційний феномен, як унікальний індикатор інвестиційного процесу, що протікає в системі національного господарства соціальної спрямованості можна виразити схемою (рис. 4).

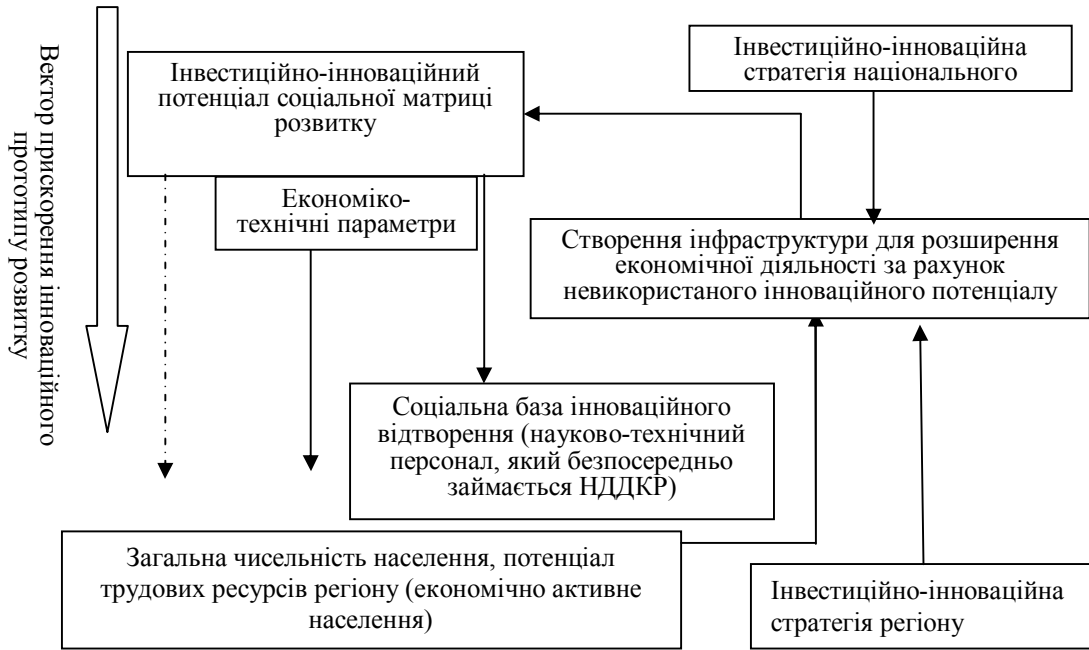

Рис. 4. Інвестиційно-інноваційний вектор прискорення феномена соціально-інноваційного розвитку

Як показано на рис. 4 спостерігається процес прискорення інноваційного прототипу розвитку, тим самим збільшується соціальна база інноваційного відтворення.

Необхідно ввести поняття інноваційний потенціал населення регіону, в якому слід зауважити про чітке виділення населення, яке може бути залучено в економічну діяльність і збільшити інноваційність системи.

Регіональна складова процесу відтворення інновацій формує велику систему, де спостерігаються різні інноваційні складові. Складова частина стратегії розвитку інновацій регіону включає багатовекторну галузеву політику, яка не враховується в муніципальних районах. Інститути, регіони повинні підтримувати галузі, які є головними в регіональній стратегії, в системі національного господарства.

Потенційний інвестор висуває ряд вимог, які визначаються кількісною та якісною аналітичною оцінкою регіону для інноваційного розвитку підприємств. Інноваційне відтворення включає в себе наступні процеси, рис. 5.

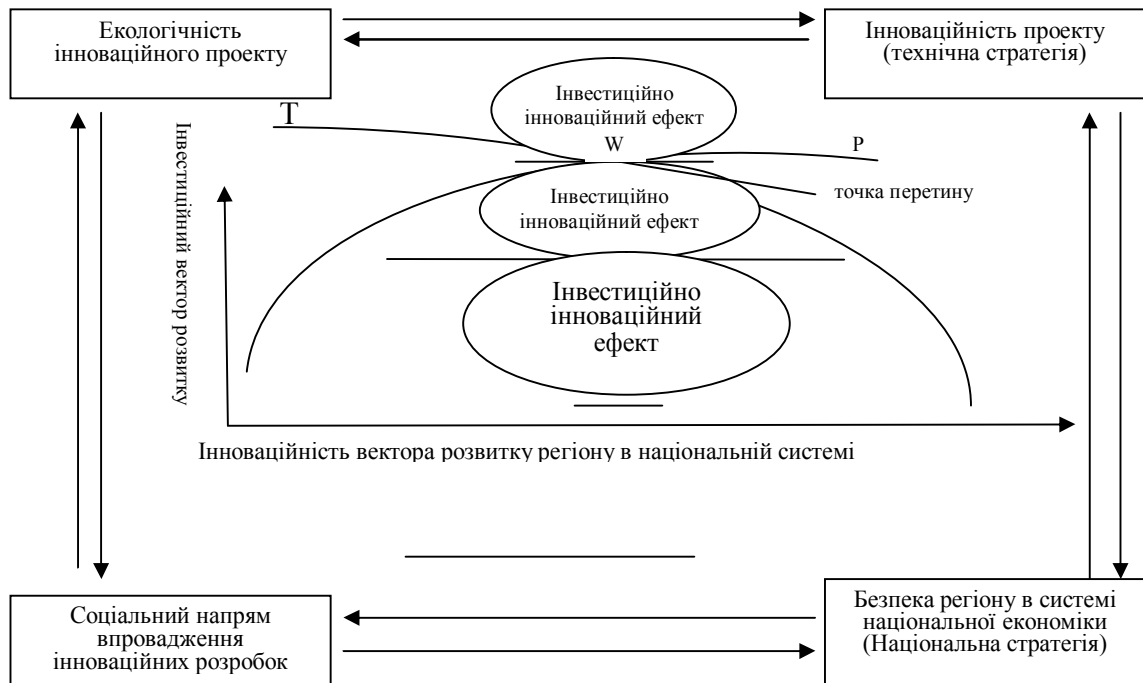

Рис. 5. Інноваційні елементи стратегії розвитку регіону в національній економіці.

Інноваційна цінність патентів (інноваційний продукт) має найбільш високу цінність економічного характеру на початку проекту. Вкладення великих інновацій є на сьогодні фінансами з абсолютною ліквідністю. Потенційний інвестор повинен приносити не тільки фінансування, але інноваційні розробки для збільшення конкурентоспроможності галузі. Інвестиційна стратегія Р повинна бути спрямована до точки перетину W, в якій кількісно якісні результати ефективності інноваційних проектів змінюються. Після переходу точки W, інноваційність продукту втрачається через старіння результату дослідницької діяльності. Передбачається зменшення інноваційної ефективності із зростанням інвестиційного вливання, дане явище буде окремим випадком інвестиційно-інноваційної системи розвитку.

Розглянуто трирівневий ланцюжок інвестиційно-інноваційної ефективності стратегії розвитку національної системи, зокрема його регіональний аспект. Встановлено, що перша стадія впровадження інновацій є найбільш технічно досконалою до часу впровадження інновації, містить більш досконалі патенти (інноваційні продукти), що відсутні на ринку. Другий період характеризується падінням інвестиційно-інноваційного ефекту від стратегії виробництва товару інноваційної орієнтації. Точка W перетину, в якій інвестиційна та інноваційна стратегії перетинаються, характеризує вичерпання стратегічних можливостей. Третій період є модернізаційним, де завдяки переструктуруванню вдається в першій чверті домогтися інвестиційно-інноваційного ефекту. Потенціал ідеї інновації втрачається з часом через старіння, необхідність доповнення є додатковим фінансуванням.

Інноваційна гнучкість інвестиційного споживання дозволяє відтягнути час, в якому фінансування дослідження дає збільшення результату інноваційної діяльності мінімально. Гнучкість дозволяє розширювати економічно важливі

елементи системи, від яких, в першу чергу, залежить збільшення інноваційного продукту на виході.

Дослідження показали, що виділення інноваційного потенціалу населення є одним з основних, критеріїв створення і існування інноваційної структури розвитку регіональної економіки в національному господарстві. Виділення інноваційного потенціалу населення є одним з основних, критеріїв створення і існування інноваційної структури розвитку регіональної економіки в національному господарстві.

Регіональні аспекти дослідження макропоказників в більшій мірі залежать від особливостей розвитку підприємництва. Умовності, які стосуються дослідження теоретичного підходу мікро- і макрозмін регіону все більше зводяться до думки про необхідність створення інноваційної системи. Ділова активність, як системний показник, є основним з параметрів, який застосовують за кордоном. Інновації як науковий підхід розвитку в економічній системі окремо взятого регіону або національного господарства формують сполучну ланку між формаціями для побудови цивілізації майбутнього. Проблеми, які протидіють єднанню підходів під управлінням наукових методик до сих пір не вирішені. Теоретичні дослідження практично завжди спрямовані на прикладні аспекти, мало приділяючи увагу на зміни в економічних системах.

Важливість державного регулювання цього процесу обумовлена його суперечливим характером. З одного боку, нестача внутрішніх коштів для підйому економіки, а також необхідність включення української економіки в систему міжнародного поділу праці та інтернаціоналізації виробництва обумовлюють більш активне залучення іноземного капіталу. З іншого боку, в умовах перехідного періоду іноземне інвестування може сприяти поглибленню нестабільності, деіндустріалізації економіки і створенню загроз економічній безпеці країни. Що стосується другого напрямку підвищення фінансової самодостатності регіону, то в даному випадку необхідно змінити сам підхід до формування місцевих податків і зборів. Тобто, їх формування має відбуватися в контексті зміни самої структури місцевих податків, зборів і перегляду ставок оподаткування. Адже підвищення їх ролі і збільшення частки доходів за їх рахунок є головним напрямком зміцнення місцевих бюджетів, розширення їх фінансової автономії. За рахунок збільшення дохідної частини місцевих бюджетів можна буде здійснювати структурні перетворення і не залежати від вольових рішень центральних органів влади.

Структурно-інноваційне вдосконалення виробництва стає визначальним фактором розвитку і підвищення конкурентоспроможності. Цей процес вже почався, але його гальмує невирішеність багатьох питань нормативно-правового, організаційного та фінансового забезпечення. Отже, головна увага має бути зосереджена на створенні інституціональних, інфраструктурних та економічних засад структурно-інноваційних перетворень.

Система управління повинна включати кілька рівнів, які дозволяють більш ефективно координувати стратегію розвитку національного господарства.

Розроблено дослідження трирівневий концептуальний підхід до управління інноваційною стратегією:

- вищий координаційний центр управління інноваціями в національному господарстві;
- середній координаційний центр управління інноваціями в національному господарстві;
- нижній координаційний центр управління інноваціями в національному господарстві.

Даний підхід дозволяє визначити вертикальний взаємозв'язок в системі національного господарства. Структура системи взаємодії на національному рівні та трирівнева система інноваційного управління, показані на рис. 6.

Рис. 6. Матриця трирівневого управління регіонами в системі

Отже, система взаємодії елементів національного господарства є багаторівневою матрицею на інноваційному рівні розвитку. Основні компоненти системи національного інноваційного розвитку включають в себе наступне:

1. Вище керівництво національним господарством. Це головний елемент, в якому координована вся відповідальність за створення і процес впровадження інновацій в системі національного рівня.

2. Середній координаційний центр управління інноваційною стратегією є більш складним перетворенням, який прагне збалансувати стратегії інноваційних перегинів.

3. Муніципальний рівень стратегії більш відповідає прикладному аспекту впровадження інноваційних розробок в системі відтворення регіону в національному господарстві.

4. Ділова активність регіону залежить від інновації кожного суб'єкта господарювання на території. Розвиток системи трирівневого інноваційного управління дозволяє оптимізувати за рівнем стратегію розвитку (національна стратегія, регіональна і муніципальна стратегії).

Система взаємодії управлінням представляє собою більш складний механізм, в якому інноваційний розвиток виступає складовим ланкою. Важливі компоненти соціального забезпечення розвитку населення, які схильні до дестабілізації через перетинів між елементами системи, погіршують показники

регіону.

Вплив системи на інноваційний процес здійснюється поетапно. З одного боку, стабілізується система розвитку інновації, а з іншого – відбувається збільшення досягнутих результатів на національному рівні. Інші елементи системи, що не відносяться до інновацій, вимагають більш високого фінансування (пенсії, зарплата бюджетників тощо).

Система взаємодій дозволить збільшити ділову активність на кількох рівнях одночасно. Вище керівництво дасть можливість збільшити ділову активність інноваційної спрямованості на національному рівні. Середній координаційний центр інноваційного управління інноваційної стратегії коригує розвиток інноваційної активності за регіонами, які об'єднують в собі муніципалітети декількох областей. Нижній рівень управління веде безпосередньо до збільшення інноваційного розвитку в муніципальному розвитку. Компонентний аналіз сприяє швидкому визначенню сегмента з порушенням економічного характеру. Ділова активність інвестиційного характеру не завжди є інноваційним розвитком системи державної економіки. Залучення інвестицій тільки частково впливає на інновації в муніципалітетах, активніше створюючи клімат інноваційного характеру, і не в змозі надати умови через правову обмеженість їх можливостей. Побудова інноваційного розвитку, можливо кардинально трансформуючи регіонально-відтворювальні системи, тим самим створюється точка зростання інновацій в економіці, це екстенсивний і інтенсивний шляхи утворення економічних зв'язків всередині держави.

Дослідження показали, що обсяг регіональної зовнішньої торгівлі товарами зріс з 2017 року у всіх розглянутих регіонах, табл.1. Зростання досить стабільне, тобто середовище змінюється не сильно швидко, що дозволяє економічному агенту вчасно адаптуватися до змін.

Таблиця 1

Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами у 2018 році

	Експорт			Імпорт			Сальдо
	тис.дол. США	у % до 2017	у % до загального обсягу	тис.дол. США	у % до 2017	у % до загального обсягу	
Дніпропетровська	7722880,8	109,5	16,3	5264446,5	114,2	9,2	2458434,3
Житомирська	661892,9	112,2	1,4	531951,1	118,2	0,9	129941,8
Закарпатська	1659251,3	114,7	3,5	1515787,7	113,0	2,7	143463,6
Запорізька	3377666,9	113,3	7,1	1762817,4	132,7	3,1	1614849,5
Івано-Франківська	871738,5	131,0	1,8	835800,0	131,2	1,5	35938,5
Київська	1856912,3	106,2	3,9	3642196,5	107,0	6,4	-1785284,2
Кіровоградська	521767,6	125,5	1,1	262503,0	111,2	0,5	259264,6
Львівська	1895801,6	119,6	4,0	2706753,8	124,1	4,7	-810952,2
Миколаївська	2112694,8	111,2	4,5	739729,1	94,6	1,3	1372965,7
Одеська	1668453,9	92,0	3,5	1547198,7	108,4	2,7	121255,2
Полтавська	1906394,2	102,3	4,0	1359548,6	118,3	2,4	546845,6
Рівненська	410910,0	107,2	0,9	298620,9	87,5	0,5	112289,1
Сумська	802233,6	119,3	1,7	723413,5	131,3	1,3	78820,1
Тернопільська	452483,7	119,0	1,0	418993,2	119,1	0,7	33490,5
Харківська	1279103,6	107,4	2,7	1737282,7	107,3	3,0	-458179,1
Херсонська	269929,2	93,4	0,6	327645,5	162,7	0,6	-57716,3

Негативна тенденція простежується в декількох регіонах (Київська, Львівська, Харківська, Херсонська області), де сальдо негативне, тим самим необхідно в цих регіонах простежити більш детально інші показники, що впливають на діяльність економічного агента.

Управління структурою споживання в національному господарстві, як зазначалося вище, є важливим завданням, яке стоїть перед економічними агентами країни. Сучасний економічний ринок збуту має велику цінність особливо для виробника товарів, де глобалізація призвела до того, що усі товари розподіляються по всьому світу. Відкритість ринку не завжди є прозорою, так як держава встановлює квоти на продаж, обмежуючи участь іноземних економічних агентів у себе на території.

У п'ятому розділі – **«Стратегія трансформаційних процесів в системі управління економічною системою регіону»** – обґрунтовано модель управлінських рішень в регіональній економічній системі на засадах інвестиційно-інноваційного розвитку, окреслено стратегічні орієнтири розвитку та особливості управління економічною системою Причорноморського регіону, обґрунтовано концептуально-організаційні моделі управління економічною системою Причорноморського регіону.

Стратегічний аналіз є одним з найбільш відповідальних етапів стратегічного управління регіональними системами, оскільки саме його результати створюють підґрунтя для визначення ключових чинників економічного зростання економічної системи, її конкурентних переваг, слабких сторін і проблем, які необхідно вирішити у стратегічній перспективі, а також зовнішніх можливостей і загроз, що формуються на національному та глобальному рівні.

Ефективність стратегічних рішень залежить від ступеню обґрунтованості методів аналізу, відбору найбільш релевантних показників та їх адекватного інтерпретування. Основним методологічним інструментом стратегічного аналізу, що використовується експертами при розробці стратегій є SWOT – аналіз, який дозволив ідентифікувати та здійснити опис основних зовнішніх можливостей розвитку регіону, а також сильних і слабких сторін. Проте, слід враховувати, що результати SWOT – аналізу, окреслені у відповідних стратегіях відображали ситуацію станом на кінець 2014 року, тому виникає необхідність перегляду окремих зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку регіону, у контексті поточних подій, а також удосконалення методичних підходів до стратегічного аналізу регіону.

На основі проведених досліджень та із урахуванням сучасних тенденцій процесів і явищ систематизовано методичні засади проведення стратегічного аналізу розвитку регіональних економічних систем (рис. 7).

Запропоновані методичні засади, на відміну від стандартних процедур, передбачають інтеграцію моделей кореляційно-регресійного аналізу, ринкових інструментів оцінки економічного потенціалу (зокрема за допомогою бенчмаркінгу) та стратегічних моделей прийняття рішень – SWOT та PEST – аналізу.

Рис. 7. Методичні засади проведення стратегічного аналізу регіональних економічних систем

Кожний з наведених методів оцінки призначений для локального аналізу окремих складових зовнішнього та внутрішнього середовища та зведення їх у єдину систему, прийнятну для прийняття стратегічних рішень. Базуючись на аналітичному дослідженні соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону та експертних дослідженнях викладених у стратегіях соціально-економічного розвитку областей Причорноморського регіону проведено PEST – аналіз основних зовнішніх чинників, що здійснюють вплив на функціонування економічної системи всіх областей регіону, табл. 2.

У таблиці наведено перелік основних, чинників розвитку регіону, на які регіональні органи управління не мають впливу, або можуть впливати обмежено. Перелік чинників не є вичерпним, проте ідентифікує основні можливості і загрози а також прогнозовані напрямки їх розвитку. Проведений PEST – аналіз показав, що на сучасному етапі регіони України розвиваються у вкрай складних зовнішніх умовах.

Матриця PEST –аналізу зовнішнього середовища Причорноморського регіону*

Політико-правові фактори (P)	Напря́м впливу (+/-)	Тенде́нції	Економічні фактори (E)	Напря́м впливу (+/-)	Тенде́нції
Недосконалість законодавства щодо ефективного регулювання функціонування областей	-	↔	Політика нацбанку щодо визначення облікової ставки	-	↑
Продовження процесів децентралізації	+	↑	Нестабільність національної валюти	-	↑
Недосконалі митна та податкова системи	-	↔	Обмеженість бюджетного фінансування	-	↑
Військовий конфлікт з Російською федерацією	-	↔	Зростання цін на енергоносії	-	↑
Поглиблення процесів інтеграції з ЄС	+	↑	Неефективна структура зовнішньоторговельного балансу	-	↑
Нестабільна політична ситуація	-	↓	Закриття частини ринків збуту	-	↑
Високий рівень корупції та тіньової економіки	-	↔	Поступовий вихід на Європейські ринки	+	↓
			Зниження рівня платоспроможності населення	-	↔
Соціально-психологічні фактори (S)			Технологічні фактори (T)		
Скорочення чисельності населення	-	↑	Недостатній рівень розвитку наукового потенціалу	-	↑
Підвищення темпів еміграції робітників	-	↑	Відсутність дієвих інституцій розвитку науки і техніки	-	↓
Поглиблення соціальних конфліктів	-	↑	Зниження обсягів державного фінансування наукових досліджень	-	↓
Низький рівень соціальної захищеності населення	-	↑	Високий рівень технологічної відсталості	-	↑
Поглиблення соціальних диспропорцій	-	↑	Розширення доступу до новітніх технологій у рамках співпраці з ЄС	+	↑
Розвиток громадянського суспільства	+	↑	Підвищення рівня інформатизації	+	↑

* Примітка: Стрілочками показано прогнозовані тенденції розвитку факторів:

- ↑ - поглиблення тенденції;
- ↓ - зниження прояву тенденцій;
- ↔ - невизначені тенденції

Переважає більшість факторів макросередовища є несприятливими та мають тенденцію до погіршення. Позитивними є лише певні процеси, пов'язані

з поступовою інтеграцією України до ЄС, проте вплив цих факторів на можливості щодо економічного зростання є незначними внаслідок гальмування економічних та адміністративних реформ. Все це створює додаткові виклики для стратегічного розвитку Причорноморського регіону та викликає необхідність пошуку внутрішніх резервів та методів пом'якшення негативного впливу зовнішнього середовища.

Важливим напрямком стратегічного аналізу є дослідження ступеню та напрямків впливу макроекономічних чинників на економічний розвиток регіону з використанням методів кореляційно-регресійного аналізу. Результати аналізу дають можливість встановити ступінь залежності економічних процесів у регіоні від економічних рішень уряду, здійснити прогнозування регіонального розвитку під впливом основних макроекономічних факторів та розробити відповідні механізми адаптації регіональних систем.

Проведені розвідки показали, що найбільший вплив на стан економічного розвитку регіону здійснюють макроекономічні фактори, серед яких основними є:

- темп зростання доходів населення (f_1), що впливають на формування та ріст внутрішнього ринку;
- загальні обсяги експорту (f_2) та імпорту (f_3), що визначають ступінь інтегрованості України у систему міжнародних економічних зв'язків;
- середньооблікова ставка НБУ(f_3), яка впливає на рівень доступності кредитних ресурсів для розвитку бізнесу та споживчого ринку;
- офіційний курс національної валюти (f_4), що характеризує вплив цінних факторів на формування ВРП;
- ставка оподаткування прибутку підприємств(f_5) яка визначає вплив фіскальної політики на розвиток економічних процесів у регіонах.

Проведення кореляційного аналізу дозволяє визначити ступені залежності ВРП областей Причорноморського регіону (табл. 3) від впливу макроекономічних чинників та виокремити найбільш релевантні з них.

Таблиця 3

Коефіцієнти кореляції між ВРП областей Причорноморського регіону та факторами макросередовища

Перелік факторів макросередовища	Умовне позначення фактору	Валовий регіональний продукт, млн. грн. (У)		
		Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
Доходи населення, млн.грн.	f_1	0,31	0,34	0,32
Загальні обсяги експорту товарів , млн. дол.США.	f_2	-0,29	0,31	0,31
Загальні обсяги імпорту товарів, млн. дол. США	f_3	-0,35	-0,38	-0,37
Середньорічна облікова ставка НБУ, %	f_4	0,65	0,67	0,67
Середній офіційний курс національної грошової одиниці до 1. дол. США (НБУ)	f_5	0,94	0,95	0,95
Оподаткування прибутку підприємств, %	f_6	-0,83	-0,85	-0,83

Розрахунки показали, що вплив макроекономічних чинників на економічний розвиток всіх областей є однаковим. Це свідчить про вагомую роль макроекономічної політики у розвитку економічних процесів у регіонах України. Водночас, найбільш суттєвою є сила впливу таких чинників, як середньорічна облікова ставка НБУ (0,65-0,67), обмінний курс національної валюти по відношенню до доларів США (0,95) та ставка оподаткування прибутку підприємств (-0,85-0,83). Ці фактори є найбільш релевантними і повинні враховуватися у процесі розроблення варіативних сценаріїв розвитку регіону та формуванні відповідних економічних стратегій.

Комплексну взаємодію досліджуваних факторів (f_4, f_5, f_6) з результативним показником валового регіонального продукту (Y) можна описати рівнянням лінійної багатофакторної регресії виду:

$$Y = a_0 + a_4f_4 + a_5f_5 + a_6f_6, \quad (1)$$

де $a_1 \dots a_n$ – параметри регресії;

a_0 - вільний член, що визначає обсяги ВРП, без впливу визначених чинників.

На основі проведеного кореляційного аналізу побудовано моделі впливу факторів макросередовища на ріст ВРП у розрізі областей Причорноморського регіону, табл. 4.

Таблиця 4

Результати кореляційно-регресійного аналізу впливу макроекономічних факторів на ріст ВРП областей Причорноморського регіону

Область	Регресійна модель	Коефіцієнт множинної кореляції R	Коефіцієнт детермінації R ²	Перевірка істотності зв'язку (критерій Фішера), $F_{ст} > F_{кр}$	
Одеська область	$Y = 57816,2 - 3026,9 f_4 + 5283,8 f_5 - 787,5 f_6$	0,97	0,94	$F_{ст}=18,7$	$F_{кр}=17,8$
Миколаївська область	$Y = 29527,6 - 1300 f_4 + 2460,8 f_5 - 562,5 f_6$	0,97	0,96	$F_{ст}=32,0$	$F_{кр}=31,7$
Херсонська область	$Y = 16624,56 - 938 f_4 + 1758,9 f_5 - 265 f_6$	0,97	0,95	$F_{ст}=14,9$	$F_{кр}=14,5$

Представлені моделі впливу факторів макросередовища на формування ВРП областей регіону мають високий ступінь достовірності та підтверджують наявність стійких лінійних зв'язків між досліджуваними факторами на рівні регіону. Це підтверджується високими значеннями коефіцієнтів множинної кореляції (R), що у всіх регіонах становить 97% та коефіцієнтом детермінації

($R^2 \geq 0,94$). Проведено також верифікація моделі за критерієм Фішера, що показала істотність та надійність отриманих моделей.

На сучасному трансформаційному етапі соціально-економічного розвитку країни, що супроводжуються посилення процесів децентралізації та підвищення економічної самостійності регіонів визначальними чинниками економічного зростання є розроблення ефективності стратегії економічного й соціального розвитку, що виступатиме орієнтиром при прийнятті управлінських рішень на всіх рівнях та сприятиме адаптації соціально-економічних систем до нових викликів на основі раціонального використання економічного потенціалу.

На основі проведених досліджень запропоновано авторське бачення дефініції «стратегічне управління економічною системою регіону», згідно з яким, це – концепція регіонально управління, що поєднує цільовий, інтегральний, системний та ситуаційний підходи до функціонування регіону й спрямована на встановлення і реалізацію цілей його сталого розвитку, порівняння їх з наявним потенціалом та приведення у відповідність шляхом розробки і реалізації збалансованої системи стратегій».

Отже, під стратегією соціально-економічного розвитку регіону запропоновано розуміти стратегічну модель управління, що структурно та органічно поєднує стратегії різних типів та рівнів, спільна реалізація яких дозволить максимально ефективно використовувати регіональні переваги та наявні ресурси й спрямовуватиме управлінські рішення у напрямку досягнення місії та цілей розвитку регіону у стратегічній перспективі.

Концептуальна модель стратегії економічного розвитку регіону наведена на рис. 8. Реалізація стратегії потребує деталізації, взаємного узгодження та координації основних стратегій з метою встановлення загального вектору досягнення результатів та із врахуванням можливостей щодо забезпечення синергетичного ефекту. Основні стратегії здійснюють безпосередній вплив на реалізацію цілей соціально-економічного розвитку, модернізації та зростання економіки регіону. Оскільки саме інвестиції є основним джерелом розвитку економіки, розробка інвестиційної стратегії дозволить максимізувати інвестиційне забезпечення регіонального розвитку на основі мобілізації внутрішніх та залучення зовнішніх джерел.

Основними завданнями інвестиційної стратегії є: створення сприятливого інвестиційного середовища у регіоні, що спрямоване на послаблення прояву негативних макроекономічних загроз; формування механізмів мотиваційного характеру для залучення інвестицій у пріоритетні для регіону сфери; розробка обмежень, що сприятимуть економічній та екологічній безпеці, створення умов для максимізації іноземного інвестування, а також формування ефективних механізмів розподілу бюджетних ресурсів розвитку.

Інноваційна стратегія розвитку регіону тісно пов'язана з інвестиційною і передбачає розроблення заходів, що сприятимуть комплексній модернізації виробничого потенціалу регіону, сприятимуть залученню інвестицій у розвиток пріоритетних інноваційних проектів, стимулюватимуть розвиток науки й техніки, освіти.

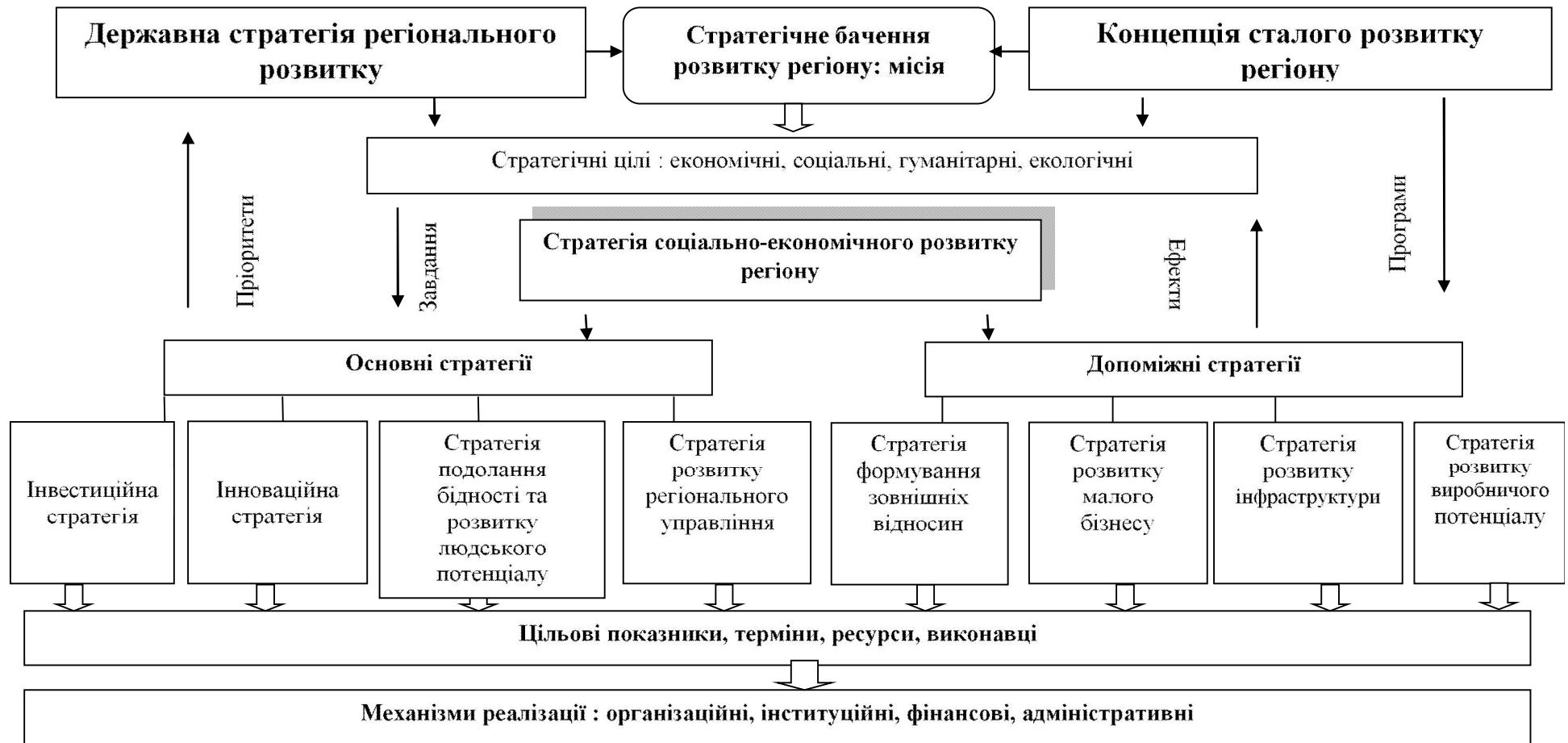

Рис. 8. Концептуальна модель стратегії соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону

Доведено, що ефективність формування і реалізації стратегії економічного розвитку регіону як у цілому, так і у розрізі окремих складових регіонального розвитку залежать від дотримання наступних методологічних принципів, рис. 9.

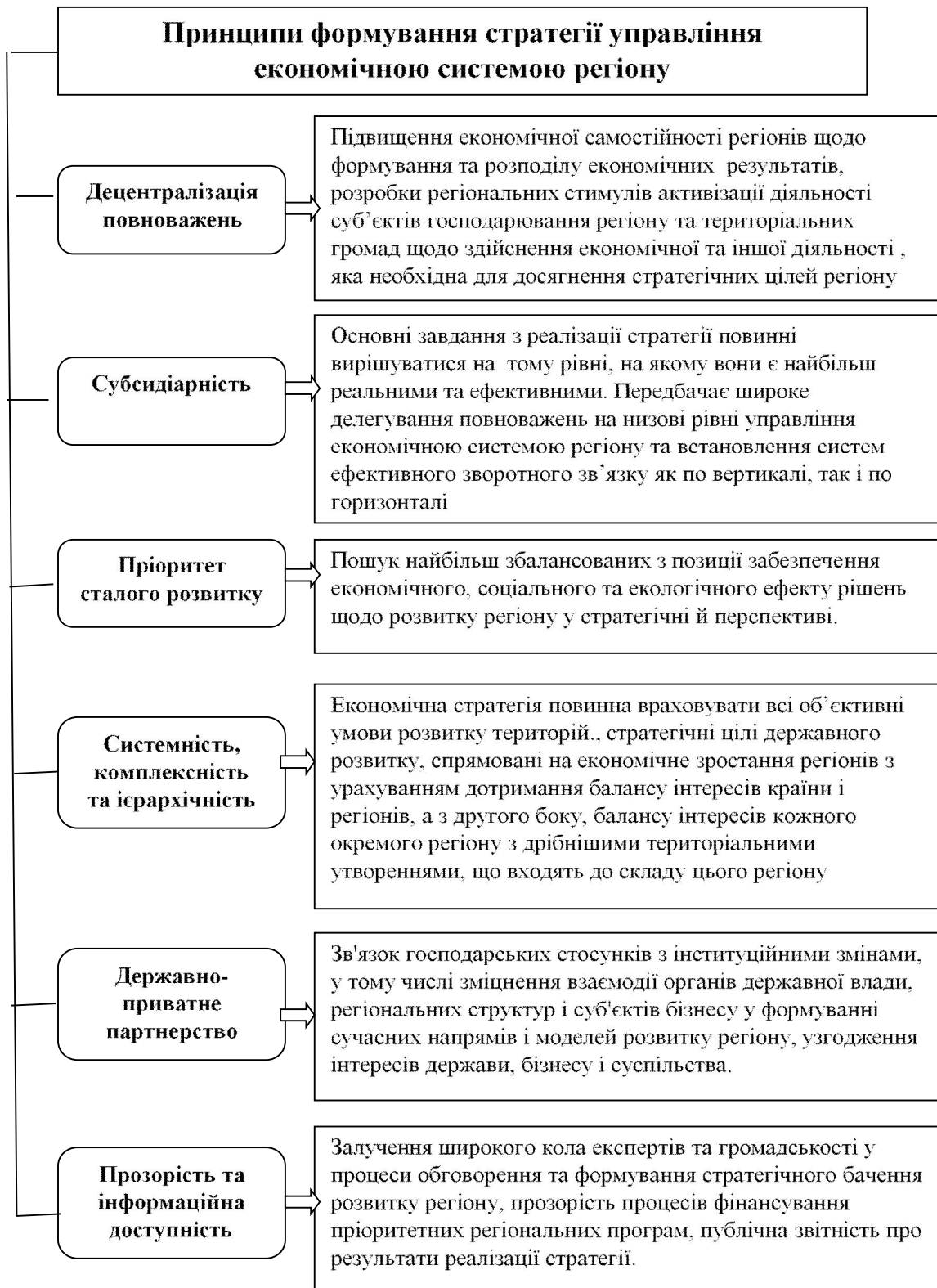

Рис. 9. Принципи формування і реалізації економічної стратегії розвитку Причорноморського регіону в сучасних умовах

Стратегія подолання бідності та розвитку людського потенціалу є соціальною за своїм спрямуванням проте її реалізація має важливі економічні наслідки для економіки регіону: формування ринку робочої сили, рівень кваліфікація трудових ресурсів, розвиток внутрішнього ринку. Всі ці фактори є важливими імперативами розвитку бізнесу у регіоні, активізації інноваційної та інвестиційної діяльності та формування його конкурентоспроможності.

Стратегія розвитку регіонального управління є концептуальною моделлю побудови ефективного управлінського механізму здатного забезпечити оперативну розробку та реалізацію управлінських рішень та посилити дію «м'яких» чинників регіонального клімату, серед яких: ефективність інституцій, спрощення адміністративних процедур, легкість ведення бізнесу, субсидіарність розвитку адміністративних одиниць, територій, розвиток громадянського суспільства.

Реалізація основних стратегій тісно пов'язана з ефективною політикою у сферах: зовнішньоекономічних відносин регіону, розвитку інфраструктури, малого бізнесу та виробничого потенціалу. Кожна із зазначених стратегій у свою чергу містить набір цілей, завдань, ресурсів та інструментів їх реалізації, що забезпечуватимуть реалістичність, планомірність, координованість та дієвість у процесі досягнення цілей збалансованого розвитку та стійкого зростання економіки регіону.

Практична реалізація стратегії регіонального розвитку залежить від її організаційного, фінансового та ресурсного забезпечення, а також формування відповідних механізмів їх функціонування.

Формування стратегії економічного розвитку регіональних систем розглядається у роботі як комплекс цілей, стратегій, планів та механізмів, що об'єднані спільною методологією, законодавчим, економічним та організаційним супроводом, що у комплексі покликані забезпечити довгострокове зростання та сталий розвиток економіки регіону як складної соціально-економічної системи.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розкрито важливу наукову проблему, пов'язану з формування теоретико-методологічних засад обґрунтування трансформаційних засад управління економічною системою регіону та розробкою практичних рекомендацій щодо концептуально-стратегічних напрямів управління регіональною економічною системою. На основі проведеного дослідження відповідно до поставленої мети сформовано висновки теоретичного, методичного та практичного характеру, а саме:

1. Розглянуто та проаналізовано сучасні підходи теорії прийняття рішень в економічній системі, на основі яких обґрунтовано концепцію розвитку економічного суб'єкта в системі регіонів країни. Виокремлення концепції, яка охоплює всю діяльність економічного суб'єкта від виробництва до споживання, призводить до можливості досліджувати всю

систему регіонів. Аналіз можливостей прийняття рішень в кожній підсистемі дозволяє детально зрозуміти не тільки проблеми ланцюжка, а також окреслити шляхи подолання труднощів.

2. Розроблено горизонтальний і вертикальний методи прийняття рішень в економічній системі регіону. Вертикальний пошук спрямований на більш глибоке вивчення проблеми. Горизонтальний метод характеризується використанням знань в іншій області для вирішення поставленого завдання. Основні позитивні і негативні сторони даного підходу впливають на результати діяльності суб'єкта господарювання. В сучасності використовуються ці два підходи, так як складно розділити рішення. Щоб знайти потрібний результат на основі глибокого аналізу доводиться використовувати і суміжні галузі знань для необхідних значень.

3. Запропоновано підходи до прийняття управлінських рішень, а саме кільцеві і групові прийняття рішень в соціально-економічній системі регіонів. В даному методі розглядаються два підходи: групові та кільцеві рішення. На основі їх будуються дії економічним агентом. Групові рішення мають позитивні і негативні сторони. Позитивною стороною є жорстке додержання поставленої мети, а негативна сторона полягає в неможливості швидкого зміни параметрів рішень і дій. Кільцеві рішення унікальні, на основі яких можуть бути побудовані як гнучкі, так більш жорсткі рішення. У регіонах даний метод застосовується по черзі. Описано позитивні сторони групового і кільцевого прийняття рішень.

4. На підставі систематизації методологічних підходів до аналізу структурних трансформацій в економічній системі, що базуються на застосуванні теорії прийняття управлінських рішень обґрунтовано концептуальні засади трансформації управління регіональною економічною системою регіону, охоплюючи взаємоінтегровані сфери управління виробництвом, розподілом інноваційно-інвестиційного капіталу, формування логістичної системи структурних змін обміну та системи споживання, що покращує ефективність управління

5. З'ясовано, що у 2017 році величина валового регіонального продукту коливалася від максимального значення 699185 млн грн для міста Київ до мінімального значення 28591 млн грн для Чернівецької області. Отже, територіальна диспропорція валового регіонального продукту становила 24,45 рази. А в 2010 році територіальна диспропорція валового регіонального продукту становила 19,9 рази (196639/9892). Таким чином, спостерігається зростання територіальної диспропорції величини валового регіонального продукту протягом 2010-2017 років. На підставі використання можливостей табличного редактора Excel та визначення тенденції зміни валового регіонального продукту Причорноморського регіону у вигляді полінома другого порядку $y = 845,5x^2 - 3E+06x + 3E+09$, визначено прогнозне значення ВРП Причорноморського регіону на 2020 рік, яке становить 306512 млн грн.

6. З'ясовано, що результати моніторингу регіонів України за рівнем загального соціально-економічного розвитку дають можливість групувати всі регіони України в три групи: 1) регіони із низьким рівнем соціально-

економічного розвитку; 2) регіони із достатнім рівнем соціально-економічного розвитку; 3) регіони із високим рівнем соціально-економічного розвитку. П'ять регіонів України (м. Київ, Харківська, Рівненська, Дніпропетровська та Чернівецька області) потрапляють до групи регіонів із високим рівнем соціально-економічного розвитку. Також п'ять регіонів (Одеська, Чернігівська, Миколаївська, Донецька та Луганська області) потрапляють до групи регіонів із низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Решта п'ятнадцять регіонів характеризуються достатнім рівнем соціально-економічного розвитку. За результатами моніторингу 2017 року тільки одна область Причорноморського регіону, а саме Херсонська потрапила до групи регіонів із достатнім рівнем соціально-економічного розвитку. А дві області: Одеська та Миколаївська потрапили до групи регіонів із низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Так, з'ясовано, що низький рівень соціально-економічного розвитку Одеської області пов'язаний із поганою ситуацією у сфері відновлювальної енергетики та енергоефективності, із низьким рівнем доступності та якості послуг у сфері освіти та охорони здоров'я, із низьким рівнем соціального захисту та безпеки населення, та із поганою ситуацією у сфері раціонального природокористування. Що стосується Миколаївської області, то тут спостерігається низький рівень економічної ефективності через зменшення обсягу сільськогосподарського виробництва у 2017 році порівняно із 2016 роком. Крім того, в Миколаївській області низький рівень інвестиційно-інноваційної активності, розвитку малого та середнього бізнесу, фінансової самодостатності, розвитку інфраструктури, соціального захисту та безпеки населення, а також погана ситуація у сфері раціонального природокористування.

7. Запропонована концептуальна схема управління розвитком регіону передбачає інтенсифікацію основних напрямів: спеціалізація, конкурентоспроможність, політика зайнятості в пріоритетних галузях та формування центрів соціально-економічного зростання. Спеціалізація економічного розвитку регіону передбачає виокремлення галузей або видів економічної діяльності, яким відповідає значна частка в структурі регіонального господарського комплексу. Спеціалізація передбачає конкретизацію економічного профілю регіону (аграрний, індустріальний, рекреаційний тощо). За умови посилення спеціалізації відбувається концентрація окремого виду виробництва або зосередження ефективного надання окремого виду послуг в досліджуваному регіоні. Результатами такої концентрації можуть користуватися й інші територіальні структури. Інтенсифікація конкурентоспроможності економіки регіону передбачає розбудову економічної сфери незалежно від зовнішніх факторів, та із врахуванням внутрішніх переваг. Розвиток регіональної політики зайнятості в пріоритетних галузях повинен відбуватися на засадах популяризації соціальної рівності через підвищення рівня зайнятості населення, інтеграції та адаптації соціально-незахищених верств до економічного розвитку регіону. На засадах децентралізації системи управління в регіонах України

повинні формуватися нові центри соціально-економічного зростання, які візьмуть на себе виконання значної частини тих функцій і повноважень, які раніше були притаманні столиці та обласним центрам. Такі міста – центри соціально-економічного зростання будуть забезпечувати територіальним громадам зі сфери свого впливу спрощений доступ до фінансових ресурсів, інвестиційно-інноваційних можливостей, освітніх та культурних послуг, охорони здоров'я тощо.

8. Удосконалено методичні засади стратегічного аналізу розвитку регіону, що на відміну від стандартних процедур, передбачають комплексне поєднання інструментарію кореляційно-регресійного аналізу, ринкових інструментів оцінки економічного потенціалу та стратегічних моделей прийняття рішень у єдину систему оцінки стратегічного положення регіону. Використання запропонованих підходів дозволить ідентифікувати та визначити наявні можливості, загрози, економічний потенціал та слабкі сторони у діяльності регіону й сформувати необхідну інформаційну базу для прийняття обґрунтованих стратегічних рішень.

9. Здійснено кореляційно-регресійний аналіз впливу основних макроекономічних чинників на розвиток економічної системи Причорноморського регіону та побудовано відповідні моделі такого впливу у розрізі областей. Результати проведеного аналізу підтвердили значну залежність розвитку регіону від економічної політики національного банку стосовно ставки позикового відсотка та підтримки курсу національної валюти, а також фіскальної політики, зокрема ставки оподаткування прибутку підприємств. Результати аналізу можуть бути враховані у процесі розроблення варіативних сценаріїв розвитку регіону та формуванні відповідних економічних стратегій.

10. На основі проведеного аналізу виявлено ключові особливості, переваги та проблеми формування і реалізації стратегії соціально-економічного розвитку областей Причорноморського регіону до 2020 року. Встановлено, що поточна стратегія, на противагу стратегій попередніх періодів містить основні завдання та орієнтири, спрямовані на реалізацію окремих завдань збалансованого використання економічного та ресурсного потенціалу регіону, орієнтацію на формування інноваційної економіки. Водночас, в сучасних стратегіях регіонального розвитку недостатньо враховані принципи сталого розвитку, реалізація яких є передумовою не тільки збалансованого зростання економіки, а і важливою вимогою поступової інтеграції України до Європейського співтовариства. Викликає занепокоєння також відсутність комплексності при розробці регіональних програм розвитку, що знижує можливість прояву синергійного ефекту від їх реалізації, неефективний розподіл повноважень та відповідальності за реалізацію окремих складових стратегічного плану, відсутність чіткої координації дій щодо реалізації тактичних завдань, неефективний розподіл ресурсів на реалізацію регіональних планів і програм, декларативність окремих заходів та положень.

11. Досліджено сучасні підходи до визначення особливостей, функцій та

основних завдань управління стратегічним розвитком регіональних економічних систем, що дозволило обґрунтувати авторське визначення стратегічного управління на рівні регіону, згідно з яким це концепція регіонально управління, що поєднує цільовий, інтегральний, системний та ситуаційний підходи до функціонування регіону й спрямована на встановлення і реалізацію цілей його сталого розвитку, порівняння їх з наявним потенціалом та приведення у відповідність шляхом розробки і реалізації збалансованої системи стратегій.

12. Обґрунтовано концептуальну модель стратегії соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону, визначено її зміст, структурні характеристики та принципи формування і реалізації. Наголошено, що стратегія є інтегральною моделлю управління, що об'єднує основні та допоміжні стратегії, поєднання яких дозволить раціонально використовувати наявний економічний потенціал регіону, сприятиме адаптації до змінних умов середовища та забезпечить спрямування економічної системи до сталого розвитку регіону на інноваційних засадах. При цьому, дієвість стратегії та ефективність управлінських рішень залежить від рівня методичного обґрунтування та збалансованості розроблених стратегій інвестиційно-інноваційного розвитку, боротьби з бідністю та розвитку людського потенціалу і відповідної стратегії регіонального управління, що забезпечена відповідними організаційно-економічними та інституційними механізмами реалізації стратегічних змін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Халілов А.Е. Мотиваційні основи корпоративної культури в системі менеджменту якості підприємства: теорія, методологія, практика: монографія. / за ред. Халілова А.Е. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 300с.

2. Халилов А.Э Проблемы возрождения морской отрасли Крыма и Севастополя: Коллективная монография / Под ред. Алексеевского В.С., Нагорского Ю.А. Севастополь. АНООВО «Севастопольская морская академия». 2015 г. с.176 (12 д.а.) (Особисто автору належить визначення факторів сприяння економічного зростання в регіоні – 2 д.а.).

Статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

3. Халілов А.Е. Управління інноваційною орієнтацією розвитку регіону в національному господарстві. *Бізнес Інформ*. Харків, 2010. №10. С. 33-37. (0,32 д.а.) (*Ulrichsweb Global Serials Directory; Research Papers in Economics; PIHЦ; Index Copernicus; Directory of Open Access Journals; Academic Journals Database; Advanced Science Index; Open Academic Journals Index; GetInfo; BASE; WorldCat; SUNCAT Union Catalogue; COPAC Union Catalogue; Open Access Library; J-Gate; Академия Google; Research Bible*).

4. Халілов А.Е. Ділова активність регіону як фактор розвитку. *Бізнес Інформ*. Харків, 2011. №9. С. 67-70. (0,32 д.а.) (*Ulrichsweb Global Serials Directory; Research Papers in Economics; ПИНЦ; Index Copernicus; Directory of Open Access Journals; Academic Journals Database; Advanced Science Index; Open Academic Journals Index; GetInfo; BASE; WorldCat; SUNCAT Union Catalogue; COPAC Union Catalogue; Open Access Library; J-Gate; Академія Google; Research Bible*).

5. Халілов А.Е. Планомірність трансформації інвестиційно-інноваційного потенціалу соціуму регіону в системі національного господарства. *Культура народів Причорномор'я*. Сімферополь, 2014. №278. С.106-111. (0,82 д.а.) (*Open Access Library; Академія Google; ПИНЦ*).

6. Халілов А.Е. Інноваційна конкурентоспроможність національного господарства. *Бізнес Інформ*. Харків, 2011. №8. С. 38-41. (0,72 д.а.) (*Ulrichsweb Global Serials Directory; Research Papers in Economics; ПИНЦ; Index Copernicus; Directory of Open Access Journals; Academic Journals Database; Advanced Science Index; Open Academic Journals Index; GetInfo; BASE; WorldCat; SUNCAT Union Catalogue; COPAC Union Catalogue; Open Access Library; J-Gate; Академія Google; Research Bible*).

7. Халілов А.Е. Фінансовий механізм інноваційної стратегії. *Культура народів Причорномор'я*. Сімферополь, 2009. №157. С. 130-133. (0,9 д.а.) (*Open Access Library; Академія Google; ПИНЦ*).

8. Халилов А.Э. Оптимизация управленческих решений несколькими проектами на рынке. *Современная наука: актуальные проблемы науки и практики. Серия: экономика и право*. Москва, 2017. №3. С. 40-46. (0,8 д.а.) (*ПИНЦ, Академія Google, Ulrichsweb*).

9. Халилов А.Э. Структура принятия социально-экономических решений в национальном хозяйстве. *Современная наука: актуальные проблемы науки и практики. Серия: экономика и право*. Москва, 2018. №3. С. 80-84. (0,9 д.а.) (*ПИНЦ, Академія Google, Ulrichsweb*).

10. Халілов А.Е. Статистична тенденція регіонів України. *Молодий вчений*. Херсон, 2018. № 10 (62). С.398- 402. (0,4 д.а.). (*ПИНЦ, ScholarGoogle, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus*).

11. Халілов А.Е. Прийняття рішень у виробничій системі підприємств регіонів. *Міжнародний науковий журнал «ІНТЕРНАУКА»*. *Серія: «Економічні науки»*. Київ, 2018. №12 (20). С. 102-107. (0,9 д.а.). (*ПИНЦ; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; JOURNAL FACTOR; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Scientific Indexing Services; Electronic Journals Library; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; Open JGate; Cosmos Impact Factor; The Journals Impact Factor (JIF); CrossRef*).

12. Халілов А.Е. Основні принципи теорії прийняття рішень в структурі розподільчої системи регіонів. *Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова: науковий журнал. Серія: Економічна наука*. Одеса, 2018. Том 23. Випуск 5(70). С.115-119. (0,9 д.а.). (*Index Copernicus International*

Journals Master List; Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.RU; Google Академія; Ulrich's Periodicals Directory; Research Bible).

13. Халілов А.Е. Оптимізація транзитивної структури логістики в економічній системі регіонів. *Причорноморські економічні студії. Науковий журнал*. Одеса, 2018. Випуск 35. Частина 2. С.101-106. (0,7 д.а.). (*Index Copernicus*).

14. Халілов А.Е. Діапазон прийняття рішень в економічній системі: вертикальний метод. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. Херсон, 2018. Випуск 32. С.137-140. (0,65 д.а.). (*Index Copernicus*).

15. Халілов А.Е. Діапазон прийняття рішень в економічній системі: горизонтальний метод. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. [Збірник наукових праць]*. Ужгород, 2018. Випуск 22. Частина 3. С.85-88. (0,6 д.а.). (*Index Copernicus*).

16. Халілов А.Е. Статистика товарообігу регіонів в Україні. *Бізнес навігатор. [Науково-виробничий журнал]*. Херсон, 2018. №5 (48). С. 120-153. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

17. Халілов А.Е. Статистика в національному господарстві. *Бізнес навігатор. [Науково-виробничий журнал]*. Херсон, 2018. №4 (47). С. 55-60. (0,9 д.а.). (*Index Copernicus*).

18. Халілов А.Е. Статистика розподільчої системи регіонах. *Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського [Електронний науково-практичний журнал]*. Київ, 2018. Том 29 (68). №6. С. 108-112. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

19. Халілов А.Е. Особливості формування логістичної системи в транзитивній структурі обміну в економіці регіону. *Європейський вектор*. Молдова, 2018. №1. С. 75-80. (0,7 д.а.). (*Index Copernicus*).

20. Халілов А.Е. Прохорчук С.В. Особливості формування ринкової інфраструктури в економічній системі. *Ефективна економіка. [Електронне наукове фахове видання]*. 2018. № 12. URL:<http://www.economy.nauka.com.ua/> (0,6 д.а.). (*Index Copernicus*). (Особистий внесок автора: визначені економічні аспекти сучасної концепції формування ринкової інфраструктури в економічній системі – 0,4 д.а.).

21. Халілов А.Е. Статистика системи обміну в регіонах. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки»*. Харків, 2018. № 4. С. 384-393. (0,66 д.а.). (*Index Copernicus*).

22. Халілов А.Е. Статистика системи споживання в регіонах України. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки»*. Харків, 2019. № 1. С. 75-83. (0,8 д.а.). (*Index Copernicus*).

Статті в наукових фахових виданнях України:

23. Халілов А.Е. Сучасна інвестиційна активність України. *Економічні студії. [Науково-практичний економічний журнал]*. 2018. № 4 (22). С.90-93. (0,5 д.а.)

24. Халілов А.Е. Концептуальні основи сучасного прийняття рішень в економічній системі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки. [Електронний науково-практичний журнал]*. 2018. № 2 (11). С.25-30. (0,7 д.а.)

25. Халілов А.Е. Механізм управління в теорії прийняття рішень у виробничій системі країни. *Інфраструктура ринку [Електронний науково-практичний журнал]*. 2018. №23. С. 194-199. (0,6 д.а.).

26. Халілов А.Е. Ідентифікація проблеми економічним агентом. *Економіка та суспільство [Електронний науковий фаховий журнал]*. 2018. №19. С. 800-804. (0,6 д.а.).

Матеріали конференцій:

27. Халілов А.Е. Взаємозв'язок національної і світової економіки на сучасному етапі. *Підприємництво в Білорусі: досвід становлення і перспективи розвитку: матеріали 7 міжнародної науково-практичної конференції* (м.Мінськ, 20 квітня 2010 р.). Мінськ: БДПУ 2010. С. 180-181. (0,22 д.а.).

28. Халілов А.Е. Структурування кризових ситуації в системі державного управління. *Сучасні економічні процеси: Матеріали 3 міжнародної науково-практичної конференції* (м. Маріуполь, 01-02 жовтня 2009 р.) Ред. К.: В.О. Хорошко, В.Б. Дудикевич, А.С. Петров. Маріуполь, 2009. С. 7-10. (0,42 д.а.)

29. Халілов А.Е. Управління інноваційними процесами як фактор підвищення конкурентоспроможності національного господарства. *Інновації в бізнесі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м.Батумі, 16-17 квітня 2010 р.). Тбілісі: Видавництво «Універсал», 2010. С. 271-272. (0,38 д.а.)

30. Халілов А.Е. Управління в соціально-економічних системах. *Сучасні проблеми соціально-економ розвитку Росії, Казахстану, України та Білорусі: Матеріали 3 Міжнародної науково-практичної конференції «людина і суспільство: проблеми взаємодії»* (м.Саратов, 11 травня 2010 року). Під. Ред. С.Н. Макарової. Саратов: ІЦ «Наука», 2010. С. 90-93. (0,22 д.а.).

31. Халілов А.Е. Структуризація методичної та нормативно-правової бази інвестиційно-інноваційної діяльності. *Логістика і економіка регіонів: матеріали 5 Міжнародної науково-практичної конференції*, (м. Красноярськ, 2-3 березня 2010 р.). Красноярськ: Сиб.Держ.Аерокосміч.Ун-т., 2010. В 2 ч. С. 585-586. (0,25 д.а.)

32. Халілов А.Е. Інноваційний розвиток в системі управління елементами економіки. *Сучасна, наука, час. Взаємодія та взаємовплив: Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м.Харків, 20-22 листопада 2009 року). Харків, 2009. Ч. 2. - С. 69-70. (0,31 д.а.)

33. Халілов А.Е. Інноваційний підхід до управління сферою туристичних послуг. *Індустрія гостинності в країнах Європи. Матеріали 3*

міжнародної науково-практичної конференції. (м.Сімферополь, 4-6 грудня 2009 р.). Сімферополь: ВіТроПрінт, 2009. С 78-79. (0,34 д.а.)

34. Халілов А.Е. Проблемы комунікативного менеджменту в логістичних ланцюгах. *Логістика-євразійський мост: матеріали 9 Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Красноярськ, 15-16 травня 2014 р.). Красноярськ, Красноярський державний аграрний університет, 2014. С-426 (0,2 д.а.)

35. Халілов А.Е. Проблеми інституційних ловушок. *Проблема розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації»: збірник тез 16 Міжнародної практичної конференції аспірантів і студентів* (м.Сімферополь, 19-22 березня 2014 року). Сімферополь: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2014. С. 103 -104 (0,25 д.а.).

36. Халілов А.Е. Вплив економічних моделей на прогностичну діяльність держави. *Сучасна гуманітарна освіта: розвиток глобалізації в сучасній науці: Матеріали міжнародної наукової-практичної конференції* (м.Сімферополь, 23 квітня 2013 р. / під загальною редакцією І.М. Вороніна, Н.В. Крюкової). Сімферополь: ІТ «АРІАЛ», 2013. С. 81- 83 (0,32 д.а.).

37. Халілов А.Е. Управління економічною системою регіону: зарубіжний досвід. *Інституційний механізм зближення законодавчих норм між Україною та ЄС в період економічної кризи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Херсон, 01 червня 2016 р.). Херсон: МУБіП, 2016. С. 11-13. (0,3 д. а.).

38. Халілов А.Е. Процеси трансформації управління економічною системою регіону на прикладі країн ЄС. *Мости співробітництва та дружби: Україна Німеччина: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції до «Дня Європи» в Україні* (Херсон, 21 червня 2016 р.). Херсон: МУБіП, 2016. С. 28-30. (0,2 д. а.). Халілов А.Е.

39. Халілов А.Е. Концептуальні підходи до управління економічною системою регіону. *Гармонізація міжнародного і національного законодавства до системи європейського права в глобальному економічному просторі: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (Херсон, 28 січня 2017 р.) Херсон: МУБіП, 2017. С. 11-14. (0,3 д. а.).

40. Халілов А.Е. Інноваційний потенціал як інструмент управління інноваційним розвитком регіону. *Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (Херсон, 29 січня 2018 р.) Херсон: ПВНЗ «МУБіП», 2018. С. 18-20. (0,3 д. а.).

41. Халілов А.Е. Регіональний маркетинг у системі управління економічним розвитком регіону. *Маркетингові орієнтири інноваційного розвитку економіки і міжнародний досвід: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (Херсон, 16 жовтня 2018 р.) Херсон: ПВНЗ «МУБіП», 2018. С. 116-119. (0,3 д. а.).

42. Халілов А.Е. Маркетингові підходи управління економічною системою регіону. *Застосування маркетингових технологій управління туристичними підприємствами в умовах сучасного бізнес-середовища:*

збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 19 жовтня 2018 р.) Херсон: ХНТУ, 2018. С. 123-125. (0,3 д. а.).

43. Халілов А.Е. Трансформація управління економічною системою регіону на засадах процесів децентралізації. *Потенціал розвитку альтернативної енергетики: тенденції, напрями, ефективність: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (Херсон, 30 січня 2019 р.)* Херсон: ПВНЗ «МУБіП», 2018. С. 146-149. (0,3 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Халілов А.Е. Трансформація управління економічною системою регіону: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Одеська національна академія харчових технологій, Одеса, 2019.

Дисертація присвячена формуванню теоретико-методологічних засад, обґрунтування трансформаційних аспектів управління економічною системою регіону та розробці практичних рекомендацій щодо концептуально-стратегічних напрямів управління регіональною економічною системою.

Дослідження теоретичних питань прийняття управлінських рішень в регіональній економічній сфері. Систематизовано та узагальнено сукупність принципів та методів здійснення аналізу соціально-економічного розвитку регіональних економічних систем, що на відміну від існуючих, передбачають інтеграцію моделей кореляційно-регресійного аналізу, ринкових інструментів оцінки економічного потенціалу та стратегічних моделей прийняття управлінських рішень і дозволяють здійснити комплексне обґрунтування можливостей, загроз, сильних та слабких сторін розвитку регіону.

Обґрунтовано концептуальну модель стратегії соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону, визначено її зміст, структурні характеристики та принципи формування і реалізації. Наголошено, що стратегія є інтегральною моделлю управління, що об'єднує основні та допоміжні стратегії, поєднання яких дозволить раціонально використовувати наявний економічний потенціал регіону, сприятиме адаптації до змінних умов середовища та забезпечить спрямування економічної системи до сталого розвитку регіону на інноваційних засадах.

Ключові слова: економічна система регіону, соціально-економічний розвиток, прийняття управлінських рішень, стратегічний аналіз, економічна стратегія розвитку.

АННОТАЦИЯ

Халилов А.Э. Трансформация управления экономической системой

региона: теория, методология, практика. – Квалификационная научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.05 – развитие производительных сил и региональная экономика. – Одесская национальная академия пищевых технологий, Одесса, 2019.

Диссертация посвящена формированию теоретико-методологических основ, обоснованию трансформационных аспектов управления экономической системой региона и разработке практических рекомендаций по концептуально-стратегическим направлениям управления региональной экономической системой.

Исследование теоретических вопросов принятия управленческих решений в региональной экономической сфере. Систематизированы и обобщены совокупность принципов и методов осуществления анализа социально-экономического развития региональных экономических систем, в отличие от существующих, предусматривают интеграцию моделей корреляционно-регрессионного анализа, рыночных инструментов оценки экономического потенциала и стратегических моделей принятия управленческих решений и позволяют осуществить комплексное обоснование возможностей, угроз, сильных и слабых сторон развития региона.

Рассмотрены и проанализированы современные подходы теории принятия решений в экономической системе, на основе которых обоснована концепция развития экономического субъекта в системе регионов страны. Выделение концепции, которая охватывает всю деятельность экономического субъекта от производства до потребления, приводит к возможности исследовать всю систему регионов.

Осуществлен корреляционно-регрессионный анализ влияния основных макроэкономических факторов на развитие экономической системы Причерноморского региона и построены соответствующие модели такого влияния в разрезе областей. Результаты проведенного анализа подтвердили значительную зависимость развития региона от экономической политики национального банка относительно ставки ссудного процента и поддержки курса национальной валюты а также фискальной политики, в частности ставки налогообложения прибыли предприятий. Результаты анализа могут быть учтены в процессе разработки вариативных сценариев развития региона и формировании соответствующих экономических стратегий.

Выявлены ключевые особенности, преимущества и проблемы формирования и реализации стратегии социально-экономического развития областей Причерноморского региона до 2020 года. Установлено, что текущая стратегия, в противовес стратегии предыдущих периодов содержит основные задачи и ориентиры, направленные на реализацию отдельных задач сбалансированного использования экономического и ресурсного потенциала региона, ориентацию на формирование инновационной экономики.

Обоснована концептуальная модель стратегии социально-

экономического развития Причерноморского региона, определены ее содержание, структурные характеристики и принципы формирования и реализации. Отмечено, что стратегия является интегральной моделью управления, объединяющая основные и вспомогательные стратегии, сочетание которых позволит рационально использовать имеющийся экономический потенциал региона, будет способствовать адаптации к меняющимся условиям среды и обеспечит направления экономической системы к устойчивому развитию региона на инновационной основе.

Ключевые слова: экономическая система региона, социально-экономическое развитие, принятия управленческих решений, стратегический анализ, экономическая стратегия развития.

SUMMARY

Khalilov A.E. Transformation of management of the economic system of the region: theory, methodology, practice. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Economics in specialty 08.00.05 - development of productive forces and regional economics. - Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, 2019.

The dissertation is devoted to the formation of theoretical and methodological principles, the justification of the transformational aspects of management of the economic system of the region and the development of practical recommendations regarding the conceptual and strategic directions of management of the regional economic system.

The theoretical questions of management decisions making in the regional economic sphere are studied. The set of principles and methods for carrying out the analysis of the socio-economic development of regional economic systems is systematized and generalized, which unlike the existing ones, involves the integration of correlation-regression analysis models, market instruments for assessing economic potential and strategic models of management decision making, and allow for a comprehensive substantiation of opportunities, threats, strengths and weaknesses of the region's development.

The conceptual model of the strategy of social and economic development of the Black Sea region is substantiated; its content, structural characteristics and principles of formation and implementation are defined. It is emphasized that the strategy is an integral model of management that combines the main and auxiliary strategies, the combination of which will allow us to rationally use the existing economic potential of the region, promote adaptation to changing environmental conditions and ensure the direction of the economic system to the sustainable development of the region on an innovative basis.

Key words: economic system of the region, socio-economic development, management decision making, strategic analysis, economic development strategy.

Підписано до друку 12.04.2019 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 1,8. Зам. № 224. Наклад 100 прим.

Надруковано з готових оригінал-макетів
ФОП Попова Н.М., м. Одеса, вул. Палубна, 9/4. Тел. 777-80-61